

Miklós Alpár

Szovátai pionír-expedíciók egy magángyűjtemény tükrében: kisebbségi törekvések, amatőr néprajzi gyűjtések az 1970–1980-as évek Romániájában

Bevezetés

Szovátán Fekete Árpád nyugalmazott történelemszakos tanár garázsának egyik óvott szeglete nagyra becsült gyűjteményt őriz: a rendszerváltást megelőző két évtized szovátai „pionír-expedícióinak” emlékeit. Bár az expedíciók története több összefoglalásban is közközre került,¹ e szocializmusbeli töredékek jelentősége, e forrásanyagok sokrétű kiaknázhatósága ma csak „lappangó evidencia”.

A tanulmány alapvető forrásanyagát a következők adják: a szovátai pionír-expedíciók Fekete Árpád gyűjteményében fellelhető produktumai;² a történelemtanár expedíciókról szóló fokozati dolgozata (1980); a rendszerváltást követően megjelentetett expedíció-történetei; s végül a vele készített interjúk. Egy szovátai forrásismertetést és (turizmustörténetre, illetve néprajzi tudománytörténetre koncentráló) esettanulmányt tart kezében az olvasó.³

A Fekete-gyűjtemény a jövőben könnyen hozzáférhetővé válhat (minden bizonnyal a szovátai Teleki Oktatási Központ fogadja majd be), jelenleg viszont az elérése még körülményes. Ebből kifolyólag a tanulmány idézetként viszonylag sok forrásszöveget tesz láthatóvá.⁴

---

¹ Lásd Derzsi–Fekete [2009]: 336–347, Fekete 2013: 35–49, 95–112, említések szintjén: Fekete 2011a: 10, Fekete 2011b: 6. Lásd továbbá Szabó 1976: 76–77.

² A gyűjtemény jelenleg nem teljes – Fekete Árpád szóbeli közlése szerint (különböző körülmények között) több darabnak lába kelt az elmúlt évtizedek során –, így elképzelhető, hogy idővel kerülnek még elő ide tartozó tételek.

³ Az érintett forrásanyagok egy történetmondás-szemponytú elemzés számára is kiváló alapot képeznének. Az ilyen irányú megállapításokat a jelen kutatás prioritásai, tér- és időkeretei mindössze néhány szóra korlátozzák.

⁴ A szovátai gyűjteményhez való hozzáférésért és bizalmáért Fekete Árpádnak, az anyagok számbavételében nyújtott technikai segítségéért Szolláth Hunornak tartozom köszönettel.

Fekete Árpád gyűjteménye – források

A szovátai kollekció olyan anyagokból áll, amelyek egészben sosem kerültek publikálásra – a korábban hivatkozott expedíció-történetek közölnek részleteket (krónikabejegyzéseket, fényképválogatásokat), de ezek csak töredékek. A gyűjtemény tartalma jelenleg nem rendezett, sem tipológia, sem kronológia szerint, ezért legelőször ezt a munkát célszerű elvégezni.

Az expedíciószervező Fekete Árpád által rendelkezésemre bocsájtott magángyűjtemény darabjai a következőképpen kategorizálhatók: (I) az expedíciókhoz kapcsolódó (hivatalos) dokumentumok – expedíciónként hozzávetőlegesen 1–10 oldalt kitevő, különböző típusú formanyomtatványok és iratok; (II) tanári jegyzetfüzetek – 8 darab; (III) az egyes expedíciók fő adatait ismertető, úgynevezett „expedíciós tükrök” – 29 darab; (IV) az egyes expedíciókat összegző és reprezentáló albumok – 21 darab; (V) füzetek, vagyis az utazások kronologikus szálát rögzítő „krónikák” – 31 darab; illetve (VI) a szovátai expedíciózók etnográfia-osztagcsapatának azon füzetei, amelyek csak a (néprajz tárgykörében) gyűjtött anyagokat tartalmazzák – 4 darab.⁵ Az expedíciózók különböző profilú osztagcsapatokra oszlottak, mindegyik a maga profiljának megfelelően színezett albumot és krónikát állított össze. Így ugyanahhoz az utazáshoz rendszerint több album és krónika kapcsolódott, sőt, esetenként az is előfordult, hogy egy osztagcsapat több darabot is összeállított.⁶

A gyűjtemény (I) hivatalos, vagyis gépelt, pecséttel és aláírással ellátott dokumentumokat az 1976-os, 1977-es évekhez, az 1979–1983-as periódushoz, majd az 1986-os évhez rendel. Ezek többnyire utaslisták, az utazás alapadatait megjelenítő dokumentumok, olykor kérvények.

⁵ Tudomásom van egy (jobbára varrottas-) mintákat tartalmazó füzetéről is, ami jelenleg Fekete Árpád feleségének, Fekete Editnek a birtokában van. Ez az általam áttekintett anyagok között nem szerepelt.

⁶ Minden expedíció a „Mezőhavas sólymai” embléma alatt szerveződött, s került később ismertetésre. Ezen kívül az adott produktumot jellemzően az azt összeállító osztagcsapat is ellátta névjegyével. Szovátán öt osztagcsapat állt rendszeresen össze: az expedíciók során a Rapsóné vára osztagcsapat történelmi, a Borsika osztagcsapat etnográfiai, a Petelei István osztagcsapat irodalmi, a Sebes pisztráng osztagcsapat biológiai, míg a Barlangi medve osztagcsapat földrajzi-geológiai kérdésekre koncentrált. Ritka esetekben az osztagcsapat megnevezése egy-egy expedíciós anyagról elmaradt. Az ilyen albumok az expedíciós anyagok jegyzékében a Mezőhavas sólymai név alatt szerepelnek (így jelenik meg az 1971-es krónika is, ekkor viszont az expedíciózók még nem oszlottak külön csoportokra).

(II) Tanári jegyzetfüzetként – tartalmi ismérvek, illetve kézírás alapján – nyolc darabot azonosítottam be (1977, 1979, 1980, 1981, 1983; az egyik füzet a 1976–1978-as periódust fedi le; 1982-ből két füzet is fennmaradt, egyikben korábbi évek kirándulásaira vonatkozóan is találunk információkat). A jegyzetfüzetek közül többet Fekete Árpád szignált (de minden bizonnyal a nem szignált füzetek is hozzá tartoznak). A gyűjtemény e darabjai a bejárt útvonalhoz, az érintett érdeklődési pontokhoz kapcsolódó (leginkább helytörténeti) szövegeket, az expedíció adminisztrációjához kötődő adatokat (pl. költségek és hozzájárulások, utazási kelléktár darabjai stb.), terepen készült feljegyzéseket tartalmaznak. Jellemző, hogy rövidebb-hosszabb szövegrészek erejéig idegen (véltetően diákokhoz köthető) kézírások is megjelennek a jegyzetfüzetekben.

Az (III) expedíciós tükör („oglinda expediției”) egy kettőbe hajtott, így két belső és két külső oldallal rendelkező karton-adatlap: fedőlapján beazonosításra kerül az expedíciózó csapat (csapatnév, iskola, helység, megye). Hátlapján az expedícióverseny keretében elnyerhető díjak ismertetése, a verseny szabályzatának kivonatos szövege, illetve az expedíció során érintett intézmények hitelesítő pecsétjei és aláírásai számára üresen hagyott sáv szerepel. A formanyomtatvány belső oldalai közül az elsők az expedíciózó fényképei és adatai kerülnek bemutatásra (név, funkció/státus), a második oldalon az expedíció kézzel rajzolt, vázlatos térképe, az expedíció fő céljainak rövid meghatározása, valamint a Pionírszervezet Megyei Tanácsának jóváhagyása (pecsét, aláírás) kap helyet. A gyűjtemény hét osztagcsapat expedíciós tükrei⁷ mellett négy expedíció esetében (1978, 1979, 1980, 1982) a vezetőséget (koordináló főparancsnokot, résztvevő osztagcsapat-parancsnokokat – tanárokat; résztvevő kapitányokat, esetenként krónikásokat – diákokat) ismertető tükröt tartalmaz.

Az (IV) expedíciós albumok a gyűjtemény legimpozánsabb darabjai: ezek reprezentatív céllal, s az ennek megfelelő megmunkáltság igényével készültek. Az első oldalon rendszerint az osztagcsapat név és státus szerinti ismertetése, illetve az útvonal szöveges és/vagy térképes vázlata szerepel. Ezt sokszor az osztagcsapat csoportképe egészíti ki. Az album a többnyire diákok által készített fényképek sokaságát, gondos vonalvezetésű szövegeket, de az utazás tereit idéző egyéb (pl. nyomtatványokból ki-

⁷ Rapsóné vára 1977–1983; Borsika 1977–1983; Petelei István 1977–1981; Barlangi medve 1977, 1979, 1980; Sebes pisztráng 1979; Cohorta I. Alpinorum 1986; Ágyúöntő 1976.

vágott és az albumba ragasztott) képi és szöveges anyagokat is tartalmaz. A Sebes pisztráng kivételével mindegyik osztagcsapat esetében rendelkezünk fennmaradt albummal;⁸ 1980-ból, 1984-ből, és 1988-ból a Mezőhavas sólymai név alatt összesen három album őrződött meg. Az utóbbi album az 1989-es évet is lefedi.

Az expedíció útleírás-jellegű, kronologikus rendet követő ismertetése (V) a „krónika”, melyet vonalas vagy kockás iskolásfüzet lapjain rögzítettek: az osztagcsapatok krónikásai minden nap végén megörökítették az adott nap eseményeit.⁹ Tartalmát tekintve a krónika is sokszínű (fényképeket, rajzokat, térképeket és egyéb beragasztott anyagokat is magában foglalhat), de legmeghatározóbb jegye mégis a szövegszerűség és az expedíció folyása általi strukturáltság. A krónikák együttese között mindössze egy (1971) szerepel a Mezőhavas sólymai név alatt.¹⁰

Az egyes albumok és krónikák tartalmát erőteljesen meghatározza az azokat összerakó osztagcsapat profilja. Ez a szakirányos fókusz esetenként teljes mértékben uralja az összeállítást. Példaként a Petelei István osztagcsapat több albuma és krónikája – ezek leginkább egyfajta irodalmi, irodalom-tudománytörténeti gyűjtemények –, vagy a Borsika etnográfia-osztagcsapat néprajzi tárgyú anyagokban bővelkedő albumai és krónikái hozhatók fel. Ezek mellett a Borsika osztagcsapat műhelyében olyan krónikaformátumú füzetek is összeálltak, amelyek kizárólag az adott expedíció keretében gyűjtött néprajzi anyagokat tartalmazzák. Ezek a (VI) néprajzi gyűjtemények a következő évekből valók: 1981, 1982 – két néprajzi gyűjtemény, 1983. Ezek mellett kell megemlíteni azt a két tanári jegyzetfüzetet (egyik 1981-ből való, a másik az 1982-es két füzet egyike), melyek jelentősebb mennyiségű, tömbösen egységet alkotó néprajzi tartalommal bírnak.

⁸ A gyűjtemény albumai: Rapsóné vára 1972, 1976 – két album, 1979, 1981–1983; Borsika 1976 – két album, 1977, 1980, 1983; Petelei István 1977, 1980, 1981, 1983; Barlangi medve 1977, 1979.

⁹ Az 1978-as Borsika-krónika minden valószínűség szerint felnőtt kézírásban tolmácsolja az eseményeket, tehát az is előfordulhatott, hogy nem diákok összegezték az expedíciót.

¹⁰ A gyűjtemény további krónikái: Rapsóné vára 1977–1983; Borsika 1976–1978, 1980–1983; Petelei István 1977–1983 – 1978-ban és 1980-ban két krónika; Barlangi medve 1972, 1977, 1979, 1980; Sebes pisztráng 1979; Cohorta I. Alpinorum 1986; Gímszarvas 1972.

Fekete Árpád történeti áttekintése szerint a Pionírszervezet Országos Tanácsa 1970-ben kezdeményezte az expedíciók szervezését; a szerző három, 1972 előtti expedícióról emlékezik meg (Derzsi–Fekete [2009]: 339). Ezekből az évekből egy utazás krónikája érhető el a szóban forgó gyűjtemény részeként (Mezőhavas sólymai 1971). Az első „komplex” pionír-expedíciót 1972-ben (Hargitafüredőre és környékére) szervezték a szovátaiak. A gyűjtemény ehhez három tételt köt: egy albumot (Rapsóné vára) és két krónikát (Barlangi medve, Gímszarvas). Az expedíciózás 1973-ban, 1974-ben és 1975-ben szünetelt, majd 1976-ban újraindult. Fekete Árpád ettől az évtől kezdődően fejtette ki legaktívabban szervezői tevékenységét. Ez (külső nyomásra) évekkel a rendszerváltás előtt, 1984-ben lezárult, a szovátai diákok 1986-os expedíciójában már csak kísérőtanárnaként vett részt. Mindez a gyűjtemény tartalmában is lecsapódik: az expedíciós anyagok tömbszerűen az 1983-as évvel bezárólag jelennek meg, ezt követően csak elszórva: 1986-ból egy krónika és egy expedíciós tükör (Cohorta I. Alpinorum), illetve egy tanári jegyzetfüzet maradt fenn; ezek mellett mindössze egy album 1984-ből, egy másik meg 1988–1989-ből (mindkettő a Mezőhavas sólymai csapatnév alatt). Az 1985-ös, 1987-es évekből a gyűjtemény egyáltalán nem tartalmaz tételeket.¹¹

A forrásanyagokban román és magyar nyelvvél találkozunk az olvasó. Az expedíciós dokumentumok, valamint az expedíciós tükrök kivétel nélkül román nyelvűek – ez a hivatalos-, illetve formanyomtatvány-jellegből adódott. A tanári jegyzetfüzetek magyar nyelvűek, csak ott tartalmazznak román szövegbeékelődéseket, ahol az expedíció útvonala román térséget, alapvetően a román kultúrához kapcsolódó látnivalókat érintett. A néprajzi gyűjtemények kivétel nélkül magyar nyelvűek. Az albumok, amelyek az országos versenyen az osztagsapatot és az adott expedíciót képviselték, nyelv tekintetében a kompromisszumos megoldás kereséséről tanúskodnak – akkor is, ha sok olyan expedíció van, amiről a gyűjtemény ma csak magyar nyelvű albumot őriz.¹² Különálló, román és magyar albumban megjelenő, nagyjából azonos képi és szöveges tartalommal is találko-

¹¹ Azon – többnyire kis lélegzetvételű – szovátai expedíciók áttekintését, amelyek szervezésében a rendszerváltás előtt Fekete Árpád már nem vállalt hangsúlyos szerepet, lásd Derzsi–Fekete [2009]: 339.

¹² Rapsóné vára 1972, 1981, 1982; Borsika 1980, 1983; Petelei István 1980, 1981, 1983; Barlangi medve 1979; Mezőhavas sólymai 1980. Itt eltekintek a fedőlapon megjelenő román nyelvű címtől, csapatnévtől, csapatleírástól.

zunk,¹³ de arra is akad példa, hogy ugyanaz a tartalom román és magyar nyelven is egy albumon belül kap helyet.¹⁴ Több olyan album van, amely magyar és román nyelvű, de a két nyelv szövegrészei különböző tartalmakat hordoznak.¹⁵ A Borsika osztagcsapat 1977-ben összeállított expedíciós albuma, illetve a Mezőhavas sólymai 1988–1989-et lefedő albuma csak román nyelven lelhető fel a gyűjtemény anyagai között. A diákok által írott krónikák egy kivételével (Cohorta I. Alpinorum 1986) mind magyar nyelvűek – bennük rövid román nyelvű beékelődések előfordulnak, de nagyon ritkák.

E források mellett kell utalni Fekete Árpád 1980-ban befejezett, magyar nyelvű fokozati dolgozatára, ami az expedíciók oktatásban való használhatóságáról szól.¹⁶ A dolgozat összegzi az 1980 előtt szervezett expedíciókat, ideológiai és módszertani kérdéseket taglal – mindezt ugyanabban a hangnemben, ugyanahhoz a diskurzushoz illeszkedve, ugyanannak a hatalomnak megfelelvén, mint ami az expedíciók elsődleges produktumai esetében is adott volt.¹⁷

Fekete Árpád rendszerváltást követően megjelent expedíció-történetei szakirodalomként használatosak, a következőkben mégis döntően forrásokként tekintek ezekre: a szóban forgó írások Fekete Árpád narratívumaiként fogalmazódtak meg; bár több helyen az imént ismertetett fokozati dolgozat gondolatai kerültek újraközlésre, az új, változott hangnemben papírra vetett szavak kiegészítései az értelmezés új útjait nyitják meg.

¹³ Rapsóné vára 1976 – két album; Borsika 1976 – két album.

¹⁴ Barlangi medve 1977.

¹⁵ Rapsóné vára 1979, 1983; Petelei István 1977; Mezőhavas sólymai 1984.

¹⁶ Szakmunka az I-es fokozati cím elnyeréséért: *A komplex pionírexpedíciók megszervezése és a történelem osztag-csapat által gyűjtött adatok felhasználása a történelemtanításban*. Lásd Fekete 1980.

¹⁷ Vö. Fekete Árpád rendszerváltás után írott expedíció-történeteivel: Derzsi–Fekete [2009]: 336–347; Fekete 2013: 35–49, 95–112. Minden bizonnyal ide sorolandó lenne Fekete Erzsébet fokozati dolgozata is (a pionírexpedíciók sokoldalú nevelésben játszott szerepéről) – lásd Fekete 1974. Azonban ezt a munkát sajnos eddig még nem sikerült kézbe vennem.

A szovátai pionír-expedíciók külső jegyei – a megvalósítás gyakorlata, mutatószámok

A Fekete Árpád tollából megjelent expedíció- és kirándulástörténetek elénk vetítik a rendszerváltást megelőző évtizedek iskolai kirándulásainak fő típusait: 1–2 napos gyalogtúrák; 1–2 hetes országjáró (hegyi, tengerparti) kirándulások; 14–21 napos sátoztáborozások a hegyekben; valamint 10–15 napos expedíciók.¹⁸ Ez utóbbi expedíciók a diáksághoz köthető utazási formák sajátos válfaját képviselik: iskolai kötődéssel, de a nyári szünet időszakában, országos programként kezdeményezett verseny keretében szervezték meg ezeket az 1970-es, 1980-as évek során. A verseny meghirdetője a *Cutezătorii/Jóbarát* ifjúsági folyóirat¹⁹ szerkesztősége, a Pionírszervezet Országos Tanácsa és a Nevelés- és Oktatásügyi Minisztérium volt. A verseny szabályzata meghatározta annak céljait, kitért az expedíciók szervezésének és lebonyolításának mikéntjére, tisztázta a részvétel feltételeit. A megmérettetésre jelentkező tanulók V–VIII. osztályos pionírok, iskolások voltak. Az egyes expedíciók sikerességét a kirándulás produktumaként összeállt album/füzet tükrében határozták meg a vetélkedő bírái – így e produktumok létrejötte is specifikusan hozzákapcsolódott az expedíciózáshoz.²⁰ A többfordulós verseny díjai között szerepelt például a Dák-pajzs (Scutul Dacic – történelmi vonatkozású, kimagasló kutatásért), a Miorița-díj (Miorița – kiváló néprajzi gyűjteményekért, kutatásokért), vagy a Kárpátok-szfinxe (Sfinxul Carpaților), amelyet turista-utak jelzéséért és újrajelzéséért ítéltek oda a versenyző csapatok egyikének (Fekete 1980: 46–47).

Szováta esetében öt osztágcsoport állt rendszeresen össze. A csapatok alkalmanként több (adminisztráció szempontjából Szovátához tartozó) iskolából kerültek ki. Fekete Árpád írásában többször is hangsúlyozza, hogy a történelmi, irodalmi, biológiai, földrajzi-geológiai és etnográfia-osztágcsoportok profil alapú meghatározása és közös táboroztatása –

¹⁸ Lásd: Derzsi–Fekete [2009]: 336–337; Fekete 2013: 35.

¹⁹ *Cutezătorii* (1967–1989), a Pionírszervezet Országos Tanácsa (Consiliul Național al Organizației de Pionieri) szerkesztésében megjelent ifjúsági hetilap. Ugyanebben az időszakban jelent meg a testvérlapja, a *Jóbarát* is (Kuszálík: 1996: o. n.).

²⁰ A szabályzatban foglalt további részleteket lásd: *Jóbarát* XIV. évf. 1980. máj. 15. 658–659. sz. 19.

az expedíciók ebből adódó komplex jellege – tudomásuk szerint szovátai specifikum volt.²¹

Az eddig ismertetett sajátosságok mellett a katonás jelleg tűnik az expedíciók egyik legmarkánsabb külső jegyének. A tanulók 12–15 főből álló *osztagszervezetekbe* tömörültek. Az expedíciószervezés feladatait egy tanár, a *főparancsnok* koordinálta, az egyes csapatok vezetésében *osztagszervezetparancsnokok*ként további tanárok vállaltak szerepet. Rendszerint a tanügyi alkalmazottak közül került ki az expedíciós tábor *főszakácsa* is. Tanulók a következő kiemelt státusokkal bírhattak: *kapitány, másodkapitány, krónikás, másodkrónikás, fényképész, egészségügyi felelős és főkutató*. A tanulók legtöbbször *kutató* státusban vett részt az expedíciókon. Ezek általában az expedíciós anyagokban (expedíciós tükörben, albumban, krónikában) is rögzítést nyertek. A titulusok meghatározták a viselőjük expedíció során teljesítendő feladatait, megszabták a résztvevők közötti hierarchikus viszonyt. Az expedíciós tábor rendje reggeli tornát, zászlófelvonást, szabályos sorokba való rendeződést, napi parancs megbeszélését, sátor- és táborrendezést, meleg étel készítésében való szolgálatteljesítést, gyalogtúrát, krónikavezetést és éjjeli őrseget is előírt. Összességében egy olyan szerepjáték állandósulásáról van szó, melyben némiképp újrafogalmazódott a tanár és diák közötti megszokott kapcsolat, s ami egy egészen sajátos nyelvi világ megszületésében is kiteljesedett. E szerepjáték-olvasatot az teszi lehetségessé, hogy ehhez a katonás fegyelmezethez nem társult túlságosan terhelő szigor: az expedíciókon való részvétel nem kötelezettségként, hanem lehetőségként tételeződött a tanulók számára; a szerepjáték státusai nem eredményeztek távolságot az expedíciók aktorai között, épp ellenkezőleg; a diákok az expedíciók során játékkal mulatott szabadidővel is rendelkeztek, az estéket táborút körül töltötték.

A szovátai gyűjteményt képező dokumentumok, tanári jegyzetfüzetek, expedíciós tükörök, albumok, krónikák és néprajzi gyűjtemények összesen 12 expedíció között oszlanak meg. Az expedíció terepéül választott térséggel mindegyik osztagszervezet alaposan megismerkedett, közös központi táborral, s rendszerint közös programokkal rendelkeztek, de a külön-

²¹ A szerző hosszasan sorolja a komplex-jellegből származó pozitívumokat (a nem ilyen típusú expedíciók ellenében): Fekete 1980: 47–51. E törekvés gondolatiságában illeszkedett az 1960-as évek végétől érvénybe lépett új, sokoldalúan fejlett szocialista társadalom- és embereszményhez. Lásd n.n. 1975.

böző érdeklődési körökből adódóan útjaik esetenként hosszabb-rövidebb időre (olykor több mint 24 órára) különváltak. A krónikák ennek következtében események, érintett települések és időrendek vonatkozásában időnként különbséget mutatnak. Bizonyára ebből adódik, hogy az utazások rajzos térképvázlatai javarészt nem egy kronologikus rend által meghatározott nyomvonalat, hanem „kutatási területeket” ismertetnek. A Fekete Árpád gyűjteményében dokumentált expedíciók a következő térségeket érintették (az utazások időrendje szerint): Kalotaszeg, Bihar-hegység (1971); Hargitafüred és környéke (1972); Háromszék (1976); Erdélyi-szigethegység (1977); Brassó és környéke (1978); Csángóföld (1979); Lővete és környéke (1980); Homoródszentmárton környéke (1981); Székelyderzs és környéke (1982); Etéd környéke (1983); Sóvidék (1984); és a Szászsebesi-havasok (1986).²² A kutatás keretei arra nem nyújtanak lehetőséget, hogy mindegyik expedíció kapcsán mindegyik krónikát mély elemzés tárgyává tegyem, s így rekonstruáljam az egyes osztagcsapatokhoz tartozó (időnként párhuzamos) expedíciótörténetek szárait, de mindegyik utazás esetében ismertetem egy osztagcsapat kronológiához igazodó nyomvonalát (lásd: 3. melléklet). Ez az adott expedíció legfontosabb kérdéseit illetően a többi osztagcsapat szempontjából is beszédes.

A szovátai pionír-expedíciók belső jegyei – motivációk és argumentumok

A pionír-expedíciók belső jegyeinek vizsgálatában az alapvető kérdés így hangzik: mire irányul az utazás? Válaszként Fekete Árpád írásából a következő kategóriák bonthatók ki: az utazás (a) elméleti és/vagy gyakorlati ismeretszerzésre, (b) tudományművelésre, (c) szellemi jóllét elérésére

²² A szovátai diákok expedícióiról két térkép is áttekintést nyújt. Az első térkép (lásd 1. melléklet) a székelyföldi expedíciókat, a második (lásd 2. melléklet) a Románia más tájaira szervezett utazásokat jeleníti meg. Az expedíciósok által érintett települések hiánytalanul nem szerepelnek a mellékleteken (sem a térképeken, sem a hozzájuk rendelt szöveges kiegészítésekben) – a térképek összegzés szándékával készültek, ezért csak a fő nyomvonalak, a fontosabb települések kerültek jelölésre. E két melléklet számára a gyűjtemény rajzos térképvázlatai, valamint a következőkben tárgyalásra kerülő, kiemelt krónikák szolgálták alapul. A pionír-expedíciók térképes megjelenítésében nyújtott segítségéért Bartos-Elekes Zsombornak ezúton is köszönetet mondok. Köszönöm továbbá Surányi Ildikónak a nyomvonalak másodszori ellenőrzése során nyújtott segítségét.

vagy fokozására, (d) testi jóllét elérésére vagy fokozására, (e) a nemzeti-ségi érzés erősítésére, (f) állampolgári nevelésre, illetve (g) keresztény értékrendre való nevelésre irányulhat. E kategóriák metszéspontjaiban további specifikus célok ölhetnek alakot: ilyen például a természetvédelem, ami leginkább az állampolgári nevelés, a keresztény értékrend és a tudományművelés csomópontjában képzelhető el, vagy honismeret, ami leginkább az ismeretszerzéshez és a nemzetiségi érzéshez kapcsolódik.

A szavatai expedíciókat meghatározó argumentumok nyilvánosság és motivációk szempontjából három csoportra bonthatók: (1) nyilvánosan vállalható (meggyőződéstől függetlenül, legtöbbször szükségszerűen hangoztatott) argumentumok, amelyek a hatalom által támogatott motivációkhoz kötődnek; (2) kimondatlan vagy burkoltan megfogalmazott argumentumok, amelyek rejtett (hatalom által csak megtűrt vagy ellenzett) motivációkhoz kapcsolódnak; illetve (3) nyilvánosan vállalható érvek, amelyek a rejtett és a hatalom által támogatott motivációknak is megfelelnek (általánosan pozitív argumentumok).

Az expedíciózás rejtett motivációi egyrészt szövegalkotási eljárásokban, másrészt az érvelési logikában nyertek elkendőzést.²³ Bár az egyes

²³ Az egyes expedíciók lefolyásának és jelentésének ellenőrzését állandó hatalmi szándék támogatta. Fekete Árpád erre így emlékszik vissza: *Nekem egy román kollegám... azt mondta, hogy „te többet ne menj se a bekecsi csillagtúrára, se pionír-expedícióra... mert figyelnek.” Ez aranyos volt, rendes volt... [...] Azt is el tudnám mondani, hogy a csángó expedíción gyűjtött anyagom, hogy túnt el [...] azt, hogy a lakásomba hogy mentek be... kollegáim megmondták utólag, hogy ők álltak őrséget, hogy én ne jöjjek ki az osztályból, amíg a kulcsot kiveszik a tanáríriba’ a zseemből és lemásolják... s mikor elmentem anyósomékhöz Sepsizalánba... a községbe, azalatt bementek a házukba és elvették ezt a... pont a moldvai csángó gyűjteményünket. Az egyik... az albumot nem kapták meg, de a füzetbe’ rengeteget... azelőtt készültem én arra az útra és egy csomó csángó anyagot összegyűjtöttem. De ez elég fekete pont volt nekem... Lásd még Fekete 2013: 35. Az expedíciós tükrök is ennek az átvilágítási-engedélyeztetési folyamatnak voltak a médiumai – lásd a versenyszabályzat ide vonatkozó tételét: Fekete 1980: 44–45. Ismertetésre kellett kerüljön az expedíció tematikája, a útvonal és az általa felfűzött tartalom (látnivalók), valamint a résztvevő tanárok és diákok személye is. Az utazás során gyűjtendő aláírások és intézményi pecsétek az engedélyezett tervtől való eltérést gátolták. Fekete Árpád visszaemlékezése szerint a hatalmi nyomás 1982-től vette igazán kezdetét. Kisebbségpolitikai fordulópontként Bárdi Nándor ugyanezt az évet jelöli meg: Romániában ekkor jelent meg hivatalos támogatással Ion Lăncrăjan szélsőségesen magyarellenes munkája – *Gondolatok Erdélyről* (Bárdi 2008: 304). A rendszerváltást megelőző évtized egyre szorítóbb nyomása a romániai magyar oktatásügy, a magyar tudományos műhelyek és a magyar színházak esetében is kimutatható (Fedinec 2008: 287–291, Filep 2008: 294). Novák Zoltán Csaba megállapításában a magyarellenes propaganda agresszivitása a gazdasági helyzet romlásával, az életszínvonal csökkenésével erősödött (Novák 2008: 276).*

expedíciók megítélésében a produktumok nyelve Fekete Árpád szerint rendkívüli szerepet nem játszott, megjegyezhető: vélhetően jelzésértékel és haszonnal bírt a román nyelvű szövegrészek szerepeltetése.²⁴ Alapvető funkcióban biztosított takarást a nyelvi regiszterhez (szocialista fogalom-apparátushoz) való simulás – az expedíciózás új koncepciói is ebben a keretben születtek meg (pl. *komplex pionír-expedíció*).²⁵ Ide sorolandó szövegalkotási eljárás a hatalom diskurzusaihoz igazodó frázisok (pl. Ceaușescu-idézetek, pártideológusi szólamok, a szocializmus jelképeinek szöveges) szerepeltetése is.²⁶ A lajstromot a (túl)hangsúlyozás, az arányokkal való kísérletezés, a gondos cím- és témaválasztás színesíti.²⁷ Ezek mellett Fekete Árpád fokozati dolgozatában a redundancia is az elkendőzés malmára hajtotta a vizet.²⁸

A rejtett motivációk útját egyengető érvelési logika legfontosabb eljárásának a kettős beszéd tűnik. Ez a többféle olvasattal rendelkező fogalmak és gondolatok mögé húzódásban áll, eszköze a pontosítások, definíciók mellőzése, a jelöletlen léptékváltás: azok az érvek „működnek” legjobban, amelyek egyéni szinten is érvényesek, de kis- és nagyközösségi szintre is vonatkoztathatóak.²⁹ A szovátai expedíciók esetében megragadható, hogy leginkább a (kisebbségi) nemzetiségi szempont érvényesí-

²⁴ Noha volt, hogy a versenyben való részvételhez a román nyelvű anyagok összeállítását is megkövetelték, nyelvi alapon a szovátai magyar expedíciós produktumokat a bírálók hátrányosan nem különböztették meg. Ilyen eset mindössze egyszer fordult elő, s akkor is félreértésből fakadóan – így emlékezik Fekete Árpád.

²⁵ Munkájában Filep Tamás Gusztáv utal arra, hogy a szocializmus ideológiai hálójába került kultúra aktorai (akik korábban a tagolt kulturális élet különböző irányaihoz tartoztak) újabban csak a szocialista realizmus hangján nyilatkozhattak, s ennek a kommunikációnak egy sajátos nyelvet elsajátítása is elemi részét képezte (Filep 2008: 290). A szavak „világteremtő erejéről” részletesebben írni ezúttal nem áll módomban.

²⁶ A szövegekhez rendelt képi tartalmak hasonló jelképeket vonultattak fel (pl. fúrótorony, munkásosztály, Ceaușescu-portré stb.).

²⁷ Az előző kettő esetében példaként lásd (a következőkben) a hazaszeretet kapcsán hozott idézeteket, illetve a táj etnicizálását illető sorokat. A cím- és témaválasztás mikéntjéhez példaként az 1979-es expedíció hozható: a Csángóföldön végzett néprajzi gyűjtésre az „Alexandru Vlahuță tutajosainak nyomában” expedíció-cím alatt került sor. Az expedíciók számára meghatározott tematika rendszerkompatibilitást kellett mutasson.

²⁸ Nem feltételezem, hogy e szövegalkotási eljárásokat a szerző maradéktalanul tudatosan alkalmazta. Ugyanez érvényes a következőkben ismertetésre kerülő kettős beszéd esetében is.

²⁹ Kisközösség alatt a magyar nemzeti kisebbséget, nagyközösség alatt a román állampolgárok összességét értem.

tése az, ami kikezdi a tevékenység legitimitását, így ebben az esetben nem annyira az egyéni és közösségi, hanem sokkal inkább a kis- és nagyközösségi szint közötti ugrások azok, amik különös jelentőséggel ruháznak fel. A következőkben a „közösségvállalás” (vagyis „egységesség”), a „hazaszeretet” és a „honismeret” fogalmak kapcsán sorakoznak a kettős beszéd példái. Ezek Fekete Árpád rendszerváltást követően közzétett vallo-mása fényében nyernek igazán értelmezési lehetőséget: *A hagyományos országjáró kirándulásokból nőttek ki – központi ösztönzésre – a pionír-expedíciók. Ám ez a tevékenység nem azzá fejlődött, amit pártideológusaink elképzelték. Ez volt az a kiskapu, amelyen el lehetett jutni a tanítványaink szívéhez, felkelteni érdeklődésüket nemzetiségi mivoltuk iránt* (Fekete 2013: 39). A szavátai tanár nyilatkozataiban a tanársággal szembeni elhivatottság, ezen belül a magyarság megőrzésével szembeni küldetés-tudat tükröződik.³⁰

A szavátai pionír-expedíciók rendre feltűnő, pozitív érve a közösség-építés, közösségvállalás. Mind a keresztény értékrendre való nevelés, mind a nemzetiségi érzés erősítése, mind az állampolgári nevelés ma-gában hordozza a közösségi létre való nevelést. Ez utóbbi viszont a törvénny és a hatalom nyelvén, külső ösztönzéseként és nyilvánosan tételező-dik, míg az előbbieket a romániai rendszerváltást megelőző évtizedek ha-talmi eszmerendszere által nem támogatott – tehát nyilvánosan nem vál-lalható – törekvések gondolatvilágát idézik. Így Fekete Árpád 1980-as ar-gumentumai között a keresztény értékrendre való hivatkozás természetesen egyszer sem szerepel, a következő sorokat viszont leírja: *A pionír-expedíciók [...] közösségi szellemben való nevelésre, az egymásért és a közösségért való tetteihez szoktatásra, bátorságra és vállalko-*

³⁰ *Én tulajdonképpen a honismeret legfontosabb eszközeinek az úgynevezett helyi túrákat... a környéken szervezett gyalogtúrákat tartom [...] Csak gyáva és elkorcsult ivadék lehetne az, akit egykor bölcséjének, majd talán sírjának is, e drága kies földnek minden irányú ismerése ne érdekelne – e hitvallás (szinte teljes azonossággal) Fekete Árpád fokozati dolgozatában is szerepel, lásd Fekete 1980: 36. A legfontosabbnak... így... életemben... s talán pályafutásom során is azt tartottam, hogy sikerült bekapcsolódnunk ezekben az úgynevezett expedíciókba; Először, ugye... profesor evidenciát... érdemes tanár címet... de utána aztán visszavonták, mikor rájöttek arra... hogy ez, hoppá-hoppá, ez a magyarság megőrzését, az identitást szolgálja; [...] másfél évet voltam turisztikai hivatal alkalmazottja, majd pedig visszamentem a tanügybe, mert mégiscsak ott éreztem hivatásteljesítemnek a megvalósítási vonalát inkább.*

zó szellemre nyújtanak lehetőséget (Fekete 1980: 8).³¹ Hasonlóképpen a kisebbségi magyar közösség építésének, vagyis a nemzetiségi érzés megerősítésének és egyben a különállóság hangsúlyozásának sincs keresni-
valója a nyilvános indoklások között. Ellenkezőleg: *Az expedíciók legértékesebb eredményei, talán, a kutatási területen kötött őszinte, mélyérzelmű barátságok kialakulása. Jó alkalmak ezek a román–magyar testvériség megnyilvánulásainak. A történelemből megtanulták – amit Nicolae Ceaușescu elvtárs is többször hangsúlyozott –, hogy nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom, s ezért a tanulók a népek közötti barátságot tekintik irányító eszméjüknek, és már mostantól szoros testvéri barátság kialakításán munkálkodnak a román néppel és az együttélő nemzetiségekkel, mert tudják azt is, hogy ez létüknek, fennmaradásuknak legfőbb biztosítója* (Fekete 1980: 149).³² Ezek a sorok a nagyközönség szintjén hirdették az egységet (akkor is, ha kitértek a magyar kisebbség létjogosultságára, s a magyarsággal szembeni baráti és elfogadó gesztusok fontosságát, szükségességét sugallták), az állami szintű közösségvállalást nyilvánosan, egyéni és kisebbségi akaratként fo-

³¹ Megjegyzendő, hogy a vallásos nevelés szándéka az áttekintett forrásanyagokban nagyon kevésbé rajzolódik ki, a templomi jelenlét ellehetetlenítésére irányuló hatalmi törekvés egyszerűen rendszerjegyként konstatálódik: *A kommunista időkben minden osztályfőnök iskolánkban egyúttal pionír parancsnoka is volt az osztályának. A tevékenység központi irányítása főleg arra irányult, hogy jó román hazafiakat, kommunista ideológiával felvértezett, ateizmusban nevelkedő gyermeki hadat neveljen. A tanerőket arra kényszerítették, hogy vasárnapon mindig foglalkozásokat szervezzenek. Így elvonva a templomtól őket, sem a gyerekhad, sem a tanerő a heti sokrétű elfoglaltság után pihenni nem tudott. Azonban a tanerők közül többen igyekeztek olyan foglalkozásokat beiktatni, amelyek a gyermekeinknek vonzó, kellemes, érdekes volt, s főleg nem az iskola területén történt, ahol esetleg árgus szemek figyelték tevékenységünket. Ilyen alkalmak voltak a táborozások* (Fekete 1980: 337). 1945-öt követően a kisebbségi magyar egyházak és a vallásos értékrend az ateista ideológiákat hirdető diktatúrák célkeresztjében álltak, az állami politika kiszorította az egyházakat a társadalmi élet nyilvános színtereiről; a vallásgyakorlást a szocializmushoz való illojalitásnak tekintették (Bárdi–Papp 2008: 279).

³² A romániai magyar kisebbség 1952-től homogenizációs politikával, 1956-ot követően a román államnacionalizmus ideológiai nyomásával szembesült; a „többszempontú” jelzőt a román államra vonatkoztatva, vagy a „nemzeti kisebbség” fogalmát tilos volt használni, helyette a „román nép és az együttélő nemzetiségek” konstrukció használatát várták el (Bottoni 2008: 247–248). 1984-től az „együttélő nemzetiség” szókapcsolatát a „magyar származású román dolgozók” váltotta fel. A radikális resztalinizáció és Ceaușescu-kultusz időszakában (1971-et követően) a „nemzeti kommunizmus programja álcázás nélkül igyekezett létrehozni egy etnikailag homogén államot akár erőltetett asszimiláció révén is” (Novák 2008: 276).

galmazták meg, ismételten és hangsúlyozottan nyilvánították ki, míg a szovátai expedíciózás gyakorlatában (a programpontok szervezésében, a látnivalók kiválasztásában, vagyis a tulajdonképpeni tartalomban) döntően a magyar kisebbség közösségére esett a fókusz. A nemzetiségi szint, a kisközösség bírt igazi fontossággal a szovátai expedíciózók számára.

A kettős beszédre hasonlóképpen adott lehetőséget a „hazaszeretet” fogalma. Szövegkörnyezet és szóválasztás függvényében jelenthetett ez egy szűkebben értelmezett, történetesen magyar Sóvidékhez/Székelyföldre/Erdélyhez, vagy egy tágabban értelmezett, román többségű és román fennhatóság alatti Romániához való érzelmi kötődést: *Az üzemek vagy gyárak meglátogatása is szerves része pionír-expedícióinknak. Jelentősége a szocialista hazaszeretetet és a pályaválasztás szempontjából fontos* (Fekete 1980: 61); egy expedíciózó diák szavaiban: *Minél alaposabban ismerünk meg valamit, annál jobban meg tudjuk szeretni. Mi a hazát akarjuk megismerni rögről rögre, kőről köre, lépésről lépésre... s azért akarjuk megismerni, mert szeretjük* (Fekete 1980: 11); expedícióismeretetésének felvezetőjében Fekete Árpád fogalmazásmódja így takarja el a kettősséget: *Az expedíciók szervezésével gyermekkorom szülőföldemhez kötődésének szárait, emlékeit akartam kibontakoztatni azért, hogy szűkebb, kisebb vagy tágabb, nagyobb pátriám – még akkor elhatározott szándékával – hozzájáruljak az expedíciókon résztvevő tanulók szülőföld iránti szeretetének neveléséhez, különböző tájak és vidékek, népcsoportok, etnikumok, s az egész ország, a román nép múltjának és jelenének megismertetéséhez* (Fekete 1980: 8).

A kettős beszéd harmadik példája a honismeret kapcsán hozható. A pionír-expedíciók versenyszabályzatának első pontja így határozza meg azok célját: „Megismerni és tanulmányozni a román nép évszázados történelméről tanúskodó helyeket, a haza szépségeit és gazdagságát, a dolgozók mai megváltóságait, akik a párt vezetésével a sokoldalúan fejlett szocialista társadalmat építik Románia földjén” (*Jóbarát* XIV. évf. 1980. máj. 15. 658–659. sz. 19). A szabályzat szövege tehát két szerkezetben is rögzíti, hogy az expedíciózás egy román tér megismerésére irányul. T. Szabó Levente a 19. századi honismereti törekvések kapcsán mutat rá, hogy az, amit a néprajz vagy a földrajz tudománytörténete a honi tájak fölfedezése szintagmával illet, ugyanolyan joggal nevezhető a nemzeti táj kialakításának, a táj nemzetivé tételének (T. Szabó 2008: 32). E kijelentés az (időben igen távol eső) pionír-expedíciók esetében is érvényes. A kettősséget

itt a következő eredményezi: adott a hatalom etnikus táj megteremtésére irányuló törekvése, ami a direktívák erejével jelenik meg, de ugyanerről, a táj etnicizálási szándékáról a szovátai expedíciószervezés sem mond le, csak rejtve (ugyanakkor a másik ellenében) műveli azt. Ez az expedíció-tematikákban, s az egyes utak látnivaló- és programfüzérében is alakot ölt.³³ Két sajátosság figyelhető meg: egyrészt egy (néha feltűnően) erős törekvés a román és magyar vonatkozású tartalmak kiegyensúlyozottságának megteremtésére – vagy másképp: a magyar tartalmak kellő ellensúlyozására;³⁴ másrészt ennek ellenére a jellemzően magyar kisebbségre mutató tartalmak dominanciája fele való gravitálás. Előbbire beszédes példa az 1976-os háromszéki expedíció („Gábor Áron nyomában”), s a következő évi, „Avram Iancu nyomában” tett utazás az Erdélyi-szigethegységbe, melynek beharangozására már a ’76-os expedíció albumának utolsó oldalán sort kerítettek a szovátaiak.³⁵ A honismeret fölötti kettős beszédet Fekete Árpád visszaemlékezése így szemlélteti: „Gyönyörű volt a látvány, sajnos, hogy a faluba [Lészped] összegyűlt „násznéppel” való találkozás előtt a marosi jelzésű személyautómat a helyi rendőrség meglátta és megállította. Nem az iratokat ellenőrizte, hanem azt kérdezte, hogy pontosan ma mit keresünk itt. Persze, ahelyett, hogy bevallottam volna igazi célunkat, hogy egy ilyen alkalommal felvonulva látjuk a falu, a vidék népművészetét, a nekünk különösnek és érdekesnek, vonzónak tűnő nép világát, azt válaszoltam, hogy az Országos Pionír tanács és a tanfelügyelőségek által szervezett, a haza megismerését szolgáló, nevelő, hazafias pionírtevékenység versenyének vagyunk a résztvevői” (Fekete 2013: 44).

³³ A szovátai expedíciószervezők honismereti tevékenységében panteonizáció valósult meg: a szűkebb térség, Székelyföld jeles személyiségeiről (pl. Szentiváni Mihály, Nyulas György, Domokos Kázmér, stb.) beszéltek a tanulóknak, hozzájuk kapcsolódó helyszíneket látogattak; az expedíciók során nevezetes személyeket (pl. Böződi György) kerestek fel. Vö. T. Szabó 2008: 151–152.

³⁴ Oláh Andrea dolgozatában (*Szatmárnémeti iskolai kirándulások és gyerektáborok a kommunizmusban és a rendszerváltást követően*) tíz kirándulásszervezővel készített interjú alapján összegezte: lehetőség volt a magyar vonatkozású objektumok meglátogatására, ezeket viszont „kommunista létesítmények”, a román történelemmel, a román irodalommal kapcsolatos helyek érintésével kellett ellensúlyozni; nyílt titokként tartották számon azokat a látnivalókat, amelyek engedélyezésére sosem kerülhetett sor – ilyen volt például Déva vára vagy a kolozsvári Mátyás-szobor (Oláh 2013: 19).

³⁵ *EXPEDIȚIA VIITOARE 1977 ÎN ȚARA BIHORULUI – PE URMELE LUI AVRAM IANCU* (Borsika – album, 1976). A csapat magyar nyelvű albumából (1976) ez a záró mondat elmaradt.

A vizsgált forrásanyagok alapján a jobbra a kisebbségi létből fakadó indíttatások a gyakorlatban átlényegítették a hatalmi politika elgondolásait. Az egyébként legitim argumentumok leginkább nemzetiségi tartalom által színeződtek át, s veszítették el legitimitásukat, öltöttek rejtett/burkolt jelleget.³⁶ Az elkendőzés szolgálatába állított szavak szükségszerűségből váltak az expedíciókat támogató argumentáció részeivé – a szovátai expedíciók legitimizációja érdekében, ugyanakkor a szerző keze alól kikerült fokozati dolgozat pozitív elbírálása érdekében fogalmazódtak meg.

Az expedíciók kisebbségi törekvések általi színezettsége nem érvénytelenítette a nem közvetlenül identitásformálásra irányuló érveket (pl. természetvédelem, testi és lelki felfrissülés, vagyis a jellemzően általánosan pozitív argumentumokat). Ezekben a hatalom által támogatott érvek és motivációk közül is sok érvényes maradt (a munkára való neveléssel, tudományos gondolkodásmódra való neveléssel példálózhatunk tovább). Egyes általános argumentumok viszont erőteljesen átlényegültek a gyakorlatban. A nemzetiségi érzésen nyugvó kisebbségi törekvésnek rendelődött alá az ismeretszerzés (ez például az erdélyi magyarság történelmével kapcsolatos, helytörténeti ismeretek bővítésében, magyar népdalok tanulásában állt) és a tudományművelés is (ami a jelenleg rendelkezésre álló forrásbázis tükrében legnagyobb mértékben magyar néprajzi anyagok gyűjtését jelentette). A „hagyományápolás” döntően ismét a magyar paraszti kultúrával való találkozásban merült ki. Utóbb – személyes olvasatomban – a szellemi felfrissülés és jóllét is úgy jelenik meg, mintha ebben az identitás megélésének jóérzése a legitim keretek átlépése révén kalanddal, egyben tanár és diák közötti (talán kimondatlan) cinkossággal egészült volna ki. Fekete Árpád (etédi expedíció kapcsán megfogalmazott) szavait úgy értelmezem, hogy e cinkosság olykor további felekre is kiterjedhetett: Nagy János KISZ titkárt *megfigyelőként küldték, barátunk lett.*³⁷ Szóhaszná-

³⁶ Ugyanakkor minden bizonnyal nemcsak a nemzetiségi jegyek eredményezték ezt, hanem egyéb (általánosabb) rendszerellenes vonások is. Ez egy nem magyar kisközösség/iskola expedícióinak vizsgálatával válna sokkal nyilvánvalóbbá.

³⁷ 2013-as írásában Fekete Árpád részletesen beszámol a *(legrázósabb)* moldvai expedíció nehézségeiről. Ezek kapcsán írja: „Ha Lészpeden csak nagyobb, Klézsén már a kisebb tanulók is rájöttek, hogy mi, a Kárpátokon túli magyarok miért vagyunk nemkívánatos személyek Csángóföldön a hivatalosságoknak” (Fekete 2013: 45). Tehát a tanulókat is egyfajta tudatosság jellemezte.

latomban a kaland és a cinkosság itt nem (annyira) játékosságot jelent, sokkal inkább egy kisközösséget meghatározó, sajátos kapcsolatot. Fekete Árpád narratívumaiból világossá válik, hogy az expedíciók elkendőzött tartalma az érintettek (és főként a szervező tanárok) számára valós kockázatot jelentett. Erről tanúskodik az említett megfigyelői részvétel az etédi expedíció kapcsán, a már ismertetett csángóföldi események, valamint a tény, miszerint Fekete Árpád lakását távollétében átkutatták – összeségében a külső nyomás, amelynek hatására a történelemtanár végül lemondott az expedíciók szervezéséről.

Pionír-expedíció, iskolai (tanulmányi) kirándulás, cserkészlet és turizmus

Fekete Árpád dolgozatában idézi egy „veterán” expedíciós diák visszaemlékezéseit, *amelyből – írja – beszédesen, meggyőzően igazolódik az expedíció értelme, felsőbbrendűsége, trónkövetelése a kirándulással szemben* (Fekete 1980: 10). Később így fogalmaz: *A résztvevőknek tudniuk kell, hogy nem kényelmes autóbusz utasok vagy délig alvó „anyámasszonykatonák”, hanem természetjáró, gyalogtúrázó, tulajdonképpen tanulmányi úton levő, önellátó, az életre készülő fiatalok* (Fekete 1980: 54). 2013-as visszatekintésében kijelenti, hogy az ifjúsági szervezetek által megvalósított kirándulások (ezek között az expedíciók) mindenike „elválaszthatatlanul a turizmussal van összefüggésben, kapcsolatban” (Fekete 2013: 35). Nyomaték- és tisztázásképpen a *Magyar Értelmező Szótár* turista szócikkére utal (uo.). Néhány oldallal később az expedíciók kapcsán ezt írja: „Cserkészmozgalom volt ez a javából” (Fekete 2013: 39). E hivatkozott részek nem a pionír-expedíció Fekete Árpád tollából megjelent definíciókísérleteinek elmentmondásosságát hivatottak szemléltetni, hanem azt, hogy az expedíció, az iskolai (tanulmányi) kirándulás, a cserkészlet és a turizmus között jelentős tartalmi és formai átfedések azonosíthatók. A pionír-expedíció tulajdonképpen az iskolai (tanulmányi) kirándulásoknak egyik sajátos válfaja (elsődleges és legfontosabb meghatározó ismérve ugyanis, hogy tanulók iskolai keretekben zajló utazási formájáról van szó), ami karakteres cserkészletjegyeket hordoz, s amiben turizmusspecifikus vonások is felismerhetők. Ezek mellett a pionír-expedíciók egy sor igen egyedi sajátosság mentén határozhatóak meg.

Összevetve az expedíciózást a cserkészzel (amivel leginkább rokonítható), az egyik legmarkánsabb különbség a vallási megalapozottságban ragadható meg: a cserkészet deklaráltan keresztény értékrenden nyugvó mozgalom és hagyomány, ami ilyenként nem lehetett a rendszerváltást megelőző impérium támogatott sajátja.³⁸ Amit támogattak, az szinte azonos volt a cserkészzel: eltűnt belőle a felvállalt vallásosság, eltűnt a megnevezés, s eltűntek a cserkészet mozgalmára való utalások; gyakorlatában (a táborozás mikéntjében, a katonás jellegben, a természetben hasznosítható gyakorlati tudás előtérbe helyezésében stb.) viszont nagyban a cserkészet mintáit érvényesítették.

A legevidensebb eltérést és hasonlóságot az expedíciózás és a turizmus között a cserkészszerűség hordozza. Igaz ez (eltérésként) a katonás jelleggel illetően, ami az expedíciók oldalán volt adott, s igaz ez a természethez való viszonyulást illetően (hasonlósággént) – különösen akkor, ha szorosan ragaszkodunk az expedíciós anyagokban forgalmazott turizmus-képhez. Ezekben ugyanis a *turista* terminusa leginkább természetjárás vonatkozásában kerül említésre: egyrészt akad példa, hogy az expedíciózók (a gyalogtúrák kapcsán) magukat turistákként írják le,³⁹ másrészt az expedíciók beavatási rítusa (melyre rendszerint gyalogtúrák alkalmával ke-

---

³⁸ A cserkészet alapkönyvének bevezetőjében a szerző, Robert Baden-Powell így fogalmaz: „[ezek alatt] az embertársak szolgálatát értem. Más szavakban, célunk a keresztény tett a mindennapi életben, mindennapi foglalatosságban, s nem csupán a vasárnapok teológiai gyakorlatában” (Baden-Powell [1908]: o. n.) – fordítás: M. A. *A magyar cserkészet története* így összegez: a cserkészet politikamentes szervezet és valláserkölcsi alapon áll, tehát egyik párthoz sem tartozik, s egyik egyház sem sajátíthatja ki a maga részére; Baden-Powell meghatározása szerint a cserkészet célja Isten-hívő, másokon segíteni kész fiatalokat nevelni; a cserkészet mindenekelőtt nyitott – származásra, fajra és vallásra való tekintet nélkül (Merva 2009: 7). Gergely Ferenc leírásában ezekhez hozzáfűzi: „[Baden-Powell] Sok forrásból táplálkozó eszméinek összességét a filozófiai idealizmus, társadalomszemléletét az utópizmus és evolucionizmus, erkölcsiségét a polgári humanizmus toleranciája jellemezte. Szükségének tartotta a fiatalok valláserkölcsi nevelését, de ellentett minden hátrányos megkülönböztetést a felekezetek között. [...] A baden-powell-i irányzat egyértelműen elutasította és elutasítja a marxizmust, a következetesen haladó társadalmi törekvéseket. A fiatalágnak ajánlott »életbölcselete« nem terjedt túl a »settlement« (jótékonykodási) határokon, a polgári viszonyok védelmében” (Gergely 1989: 14–15). Alin Mihai Dimancescu román cserkészettörténeti kronológiája szerint Romániában 1937 és 1990 között a cserkészetet megszüntették (lásd Dimancescu: 2013).

³⁹ *Kijelentették az expedíció célját és a fiatal turistákat néhány jó tanáccsal látták el; Az idő is kedvezett a kis turistáknak, szép, sőt gyönyörű napsütésben volt részünk* (Rapsóné vára – krónika, 1982. júl. 19–20.).

rült sor) *turistaavatásként* zajlott.⁴⁰ A pionír-expedíciók országosan köz-zétett szabályzatának második és negyedik pontjában a hatalmi szólam is ezt a turizmus-képet erősíti.⁴¹ E tételeket Fekete Árpád írásában szinte szószerint idézi – módosításai során (a negyedik pontnál) a *turisztikai* jel-zővel egészíti ki a természetjáró tevékenység szókapcsolatát, egy újabb jel-ző feltüntetésével pedig az alkotó tevékenységre helyez hangsúlyt (Fekete 1980: 42–43). A szabályzat a versenyző osztagcsapatok számára tulaj-donképpen kötelezővé teszi a hosszú távú (az indulástól az expedíció be-fejezéséig legkevesebb 70 km hosszú) gyalogtúrák megtételét, s teret nyit arra, hogy az expedíciósok a turistautak karbantartásába is bekapcsolód-hassanak (uo.).

Az expedíciós forrásanyagokban ugyanakkor fellelhetők azok az is-mérvek, amelyek túlmutatnak a természetjáráson, s egy kevésbé szűk ér-telmezési kerettel rendelkező turizmus fogalomhoz közelítik az expedí-ciós utazásokat. E jegyek egyes szolgáltatások igénybevételében, (a korhoz illeszkedő) fogyasztói magatartásokban ragadhatók meg leginkább. Az itt említendő szolgáltatások egyike a személyszállításához kötődik: az expedi-

⁴⁰ *Mindannyiunk hazaért s megérdemelte egy ilyen út [gyalogtúra] után a turistává avatást* (Borsika – krónika, 1978. júl. 22.); *Ezután felkészültünk testileg és lelkileg a gya-logtúrához még a turistaavatáshoz. [...] Hosszú sorban meneteltünk a Mägura nevű domb felé. Mikor megérkeztünk Moinești-re és megláttuk az első kőolajkutat, ez ritka élménynek tűnt, később azonban, vagyis ma, amikor e kitűnő turisztikai útra indultunk, a kőolajkutak gyakori, szinte egymás melletti elhelyezkedése, felsorakozása legalább annyira megszokottnak tűnt, mint falun a «gémeskút», vagy városon a magasfeszültsé-gű villanypózná. [...] Megállapítottuk, hogy ez a tisztás éppen megfelelő lett volna sátraink felhúzására, de sajnos az idő ezúttal is megakadályozott bennünket. Egy kis-sé elcsüggedtünk, de mivel nemsokára fülünkbe jutott, hogy ma óriási esemény lesz, percek alatt őrök szerint sorakoztunk. Fekete Edit tanárnő egy mogyorófavesszőt vett kezébe, majd minden expedíciósra jól sózott vele (még a tanárelvtársakra is). Ez volt az úgynevezett turistaavatás, mely bár egyszerű volt, érdekes, felejthetetlen élményt jelentett számunkra. Hogy ez a nap örökre bevésődjön emlékezetünkbe, egy-egy Roza vânturilor [Szélrózsá-]jelvényt is kaptunk, mely ezentúl ott fog büszkélkedni mellünkön. A turistaavatás és az őrök műsora után gombászni indultunk. (Rapsóné vára – krónika, 1979. júl. 14.). Lásd még: Borsika – krónika, 1983. júl. 13.*

⁴¹ „2. A környező természet megismerése és megóvása, légszennyeződési megfigyelé-sek végzése, ritka növény- és állatfajták feltérképezése, természeti ritkaságok felkuta-tása és megóvása, turistajelzések felújítása, források, ösvények és hegyi menedékházak karbantartása.; [...] 4. Ösztönözni a pionírok és iskolások természetjáró tevékenységét: töltsék szabad idejüket kellemesen, hasznosan, nevelő-oktató jelleggel a természetben, hogy mind fizikailag, mind szellemileg megedződjenek” (Jóbarát XIV. évf. 1980. máj. 15. 658–659. sz. 19).

ciók alkalmával rendre sor került a vonatozásra, buszozásra, de autóstoppot utazásra is akad példa a forrásanyagokban.⁴² A tanulók ismeretgyarapítását a tanári jelenlét s az előzetes tájékozódás alapozta meg, de nagyban hagyatkoztak a meglátogatott térséget/objektumot ismerő specialistákra: a felkeresett térségben élő tudós emberekre, helytörténészekre, tanárookra, mesteremberekre, a helyismerettel rendelkező helyi diákokra/pionírokra, intézménylátogatás alkalmával hivatalos idegenvezetésre.⁴³ Az expedíciók pénzügyeiért a szervező parancsnok felelt: összegezte a kiadásokat, kezelte az ezekre szánt összeget. A közlekedés, az élelmezés, a táborozáshoz szükséges kellékek (madzag, zseblámpa, elem stb.) költségeit a közös kasszából fedezték. Ritkábban (inkább urbánus tereket érintő útvonalak esetében) viszont további, személyes kiadásokkal is találkozunk: 1972-ben egy oláhfalui cukrászdában tartottak pihenőt az expedíciók;⁴⁴ 1977-ben Félixfürdőn töltötték pancsolással az időt (Borsika – krónika, 1977. júl. 25.); az 1979-es expedíció krónikája képeslap vásárlásáról és hazaküldéséről számol be (Rapsóné vára – krónika, 1979. júl. 9.); 1980-ban az expedíciózók Székelyudvarhelyen mozielőadásra mentek.⁴⁵

⁴² 1972-ben a tanulók egy csoportja autóstoppal utazott Lövétéről Homoródalmásra (Gímszarvas – krónika, 1972 júl. 13.). A korabeli közlekedés nehézségeit illetően lásd a Comănești előtt lerobbant busz történetét (Rapsóné vára – krónika, 1979. júl. 6.). Rövidebb távolságokra a szovátiai autóbust fogadtak – ebben támaszkodhattak azokra a kapcsolatokra, amiket Fekete Árpád az Országos Turisztikai Hivatal szovátiai kirendeltségének első ügyvezetőjeként épített ki. Hosszabb expedíciók esetében a diákság távolsági buszjáratokon utazott, míg Fekete Árpád személyautóval szállította az expedíciós felszerelést. A kirándulásokra való buszfogadás korabeli lehetőségeiről, nehézségeiről lásd még Oláh 2013: 9, 16–18.

⁴³ Például 1977-ben idegenvezető ismertette az expedíciók számára az Arany János Emlékmúzeumot Nagyszalontán, majd hasonló körülmények között látogatták meg a cseppkőbarlangot Meziádon (Borsika – krónika, 1977. júl. 22., 1977. júl. 24.); 1978-ban a szovátai expedíciók a rákosi pionírok idegenvezetésében részesültek (Borsika – krónika, 1978. júl. 17.); ugyanezen expedíció során a törcsvári kastélyt is felkeresték – a kastély körbejárásához papucset kaptak a látogatók (Borsika – krónika, 1978. júl. 23.).

⁴⁴ *Mi azonban csak Oláh faluig mentünk, mivel az autóbusz másfele tért le. Egy cukrászda felé vettük utunkat, ahol minden csomagot lepakoltunk. Itt beültünk egy citromádéra meg egy tésztára, amit a tanárelvtárs fizetett* (Barlangi medve – krónika, 1972. júl. 15.).

⁴⁵ *Híre kelt, hogy az „Olimpiada” filmszínházban nagyon jó film megy, a „Jégkastély” című. Ezért a tanárelvtársakat ostromolni és kérlelni kezdtük, hogy megnézzük ezt a „csudajó” filmet. Végül elengedtek 4 órai vetítésre. Ezt azonban lekéstük, de még 6 óra-
kor is vetítettek és így is vettünk jegyet. Valóban jól szórakoztunk* (Petelei István – krónika, 1980. júl. 13.).

Már az itt felsoroltakból is kitetszik, hogy ezt a szolgáltatás- és fogyasztáskultúrát nagyfokú informalitás jellemezte. Erre további példát az expedíciósok élelmezése kapcsán az 1981-es tanári jegyzetfüzet kiadáslistája nyújt: *paprika Dobrogea jelzésű kocsis tulajdonosától*. Az expedíciók nyomvonalára felfűzött látnivalók tovább árnyalják az expedíciók és turizmus kapcsolatáról kialakuló képet: ezek között természeti látnivalók, ipari létesítmények és bányahelyek mellett nagyon nagy számban szerepelnek például múzeumok.⁴⁶ A természetjáráson túlmutató turizmusformára direkt utalást csak az expedíciók díjazása kapcsán leltem: a nagydíjat (az Aranyiránytűt) elnyerő osztagcsapat az Ifjúsági Turisztikai Hivatal által rendezett kiránduláson vehetett részt.⁴⁷

Az expedíciók specifikus sajátosságai között van olyan, ami egyenesen a kor társadalmi berendezkedéséből fakad. Ilyen a szélsőséges állami felügyelet, s az ennek eszközét képviselő dokumentáltság. Más ismérvek lazább szálakon kapcsolódnak ehhez az irányítotttsághoz: a központi meghatározottságból fakad végeredményben az expedíciók verseny-jellege is. Ezekről eltekintve, az expedíciók legmeghatározóbb vonását mégis a tudományművelés szándéka adja. Fekete Árpád expedíciószervező (kettős) beszédében az expedíció *nem egyszerű látogatás vagy kirándulás, hanem kutatás, azaz alapos tanulmányozás és anyaggyűjtés céljából szervezzük azért, hogy a gyűjtött anyag birtokában hozzájáruljunk a tanterv által előírt tananyag elmélyítéséhez, kiegészítéséhez, s hozzásegítsük tanulóinkat a mindennapi életben való tájékozódás megkönnyítéséhez* (Fekete 1980: 40). Egy diák szavai azt emelik ki, hogy e tudományművelés révén az ismeretszerzésben is minőségbeli ugrásra nyílt lehetőség: *Sokszor voltunk már kiránduláson is. Sok szépet láttunk, de csak felületesen. Megnéztük... aztán, szinte mint a szélvész, rohantunk tovább a több időt igénylő történelmi műemlékek, természeti szépségek, rezervátumok mellett. Az expedíción megállunk, annyit időzünk, amennyit akarunk, a rohanás helyett kutatunk és jegyzetelünk...* (Fekete 1980: 10–11).

A kisebbség hatalmi nyomásra jelentkezett védekezési mechanizmusai a tudományművelés gyűrűjében terelődtek a legtermékenyebb mederbe: összefonva a honismeret, a hazaszeretet és a hagyományápolás szálát,

---

⁴⁶ Vö. Oláh 2013: 20–23.

⁴⁷ Erről további információkra sem az áttekintett expedíciós anyagokban, sem a verseny-szabályzatban nem bukkantam.

a tudományművelés szándéka az expedíciók talán legnagyobb hangsúlyát a romániai magyar néprajzi tartalmakra fektette. Ezek felfedezése (rög-zítése, rendszerezése) lehetőséget adott a nemzetiségi érzés megélésére, identitásépítő erővel bírt. Fekete Árpád szavai szerint e néprajzi érdeklődés nem épült megkülönböztetett figyelemre, a néprajz tulajdonképpen csak egy tudományterületet képviselt az expedíciókban érintettek közül, ugyanakkor hozzáteszi: *minden falunak az értékét* igyekeztek felmérni, ez pedig a néprajz vonatkozásában eredményezte a *legdúsabb anyagot*. Az expedíciós produktumokban fellelhető néprajzi tartalmak sokszínűségét és mennyiségét tekintve mégis elmondható: a néprajzi érdeklődés a szovátai expedíciók egyik legkarakterisztikusabb sajátossága.

Tudományművelés: amatőr néprajzi gyűjtések; néprajzi vonatkozású tartalmak a szovátai expedíciós anyagokban

A szovátai expedíciózók néprajzi érdeklődése

Szabó Zsolt összegzései alapján elmondható, hogy az 1950-es évek végétől kezdődően rendszeresek voltak azok a néprajzi gyűjtőversenyek, amelyekbe a romániai magyar gyermeklapok bevonták az általános iskolás gyermekeket.⁴⁸ A korszakra és ezen versenyeire a következők voltak jellemzők: a versenyekhez nagy publicitás társult; a résztvevő diákok száma sokszor többszázas nagyságrendű volt; a kiosztott díjak sokszor igazán je-

⁴⁸ A felhívás megjelenési éve, a kutatás tárgya, a verseny elnevezése és a hirdető gyermeklap(ok) neve alapján Szabó írása így összegezzük: 1958–1959: közmondások (*Pionír, Napsugár, Kispajtás*); 1967: népmesék (*Pionír, Jóbarát*); 1967: kiszámolók – „Egyedem-begyedem” (*Napsugár*); 1969: régi tárgyak, írott dokumentumok – „Kincskereső mozgalom” (*Napsugár, Jóbarát*); 1969: vegyes néprajzi tartalmak – „Pionirexpedíciók” (*Jóbarát*); 1970–1971: népviselet – „Zsuzsi és Andris baba” (*Jóbarát*); 1971: népi játék és játékszer – „Síppal-dobbal” (*Jóbarát*); 1971: bölcsődal és csecsemő-/kisgyermek-ruha (*Dolgozó Nő*); 1972: néprajzi dolgozatok – „Tantárgy Olimpia” (*Jóbarát*); 1972: népgyógyászat és növényismeret – „Ezerjófű” (*Jóbarát*). Ezekon kívül írásának bevezetőjében Szabó Zsolt a nem gyermeklapok és nem általános iskolások (hanem középiskolások) gyűjtőmunkájáról is áttekintést nyújt (Szabó 1976). Ugyanő máshol (a *Jóbarát*-szócikk szerzőjeként) a következőképpen egészíti ki a felsorolást: 1973: mondák, mesék, dűlőnevek – „Többsincs királyfi”; 1976: közmondások; 1982: természetismeret és természetvédelem – „Pro natura” (Szabó 1991: o. n.). A listázottak között akadnak olyan versenyek, amik csak érintőlegesen kapcsolódtak a néprajzhoz. Egyes versenyek több éven át folytak.

lentősek, nagy értékűek voltak; meghatározó fontosságú volt a szakemberek érintettsége, szakmai irányítása.⁴⁹ Ehhez kapcsolódik, hogy a gyűjtők módszertani útmutatásokkal is felvérteződtek és az eredmények utólag jellemzően szakmai intézmények oltalmába kerültek. Összességében: míg egyfajta általános módszertani népoktatás zajlott, jelentős eredmények születtek, s a laikus szemlélőkben is kialakulhatott egy spontán néprajzi figyelem. A gyermekek több szegmensben is motiváló tényezőre lehettek.⁵⁰

Fekete Árpád írásai arról tanúskodnak, hogy a néprajzi tartalmak már a szovátai expedíciózás kezdetétől fogva figyelemben részesültek. Az eddigiek során kevés szó esett a komplex pionír-expedíciók előfutáiról: az első expedíciót a Miorița-balladakör elemeit kutatva Bărbulescu Sanda román szakos tanárnő szervezte, majd 1970 és 1971 nyarán Torockó és Kalotaszeg vidéke népművészetének és népköltészetének megismerésére indultak a szovátai tanulók (Fekete Erzsébetre hivatkozik Fekete 2013: 39).

1972-től az első komplex expedícióval mindegyik osztagcsapat esetében körvonalazódtak a sajátos fókuszpontok. A néprajz-osztagcsapat megalakulása és manifesztációja a néprajzi érdeklődés legevidensebb mutatója: a szovátai csapatoknak egyik állandó és igen termékeny tagja a Borsika etnografiá- és folklór-osztagcsapat volt, amely deklarált (néprajzra vonatkozó, mondhatni szakmai) céljait legtöbbször írásban is rögzítette.⁵¹ Ennél fogva is szembetűnő, hogy a néprajzra irányuló célok Fekete Árpád szavaiiban gyakran általános célokként tételeződtek. A történelemtanár fokozati dolgozata az expedíciózás hordozta pozitívumok történelemoktatásban való hasznosíthatóságáról szól, s miként az egyes expedíciók során többször néprajzi megfigyelések kerültek a történelem osztagcsapat munkájának homlokterébe, a két tudományág a dolgozat szövegében is összefonódva jelenik meg: *A néphagyományt kutató nyelvészek, etnográfusok,*

⁴⁹ Szabó Zsolt áttekintéseiben Forró László, Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, Almási István, Szabó T. Attila, Péntek János, Rác Gábor, de legtöbbször Faragó József nevét említi.

⁵⁰ A diákok bevonásával megvalósított néprajzi gyűjtőutak történetének szála mintegy száz évvel korábbra nyúlik vissza – lásd Olosz Katalin (2003) írását Szabó Sámuel (1829–1905) marosvásárhelyi kollégiumi tanár által vezetett székelyföldi gyűjtőútról (1864), annak és szervezőjének úttörő mivoltáról.

⁵¹ Pl.: *Megfigyeljük, hogy a szabadságharc emlékei mennyire élnek az Erdővidék folklórában. Ugyanakkor megfigyeljük a vidék néprajzi sajátosságait* (Borsika – krónika, 1976. júl. 4. előtti bevezető).

folklórgyűjtők mellett igen fontos szerep juthat a vidék vagy falukutatósi szándékú történelemtanárakra is, hisz, ha a tanév folyamán s tanulók részére szervezett történelemtörőn állandó jelleggel gyűjtőmunkát végez és ha a nyári vakációban különböző vidékek megismerésére viszi a történelemtörő és s történelem íránt érdeklődő tanulókat ilyen jellegű kéthetes gyűjtő akcióra, fontos adatokkal, fényképanyaggal, visszavetítés színes diagyűjtémmennyel járulhat hozzá a feledés veszélyébe jutott anyagok megmentéséhez, feldolgozásához (Fekete 1980: 38–39). A szerző a történelem-osztagsapat fő feladatai között említi a helynevek, dűlőnevek, utcanevek, történelmi adatok, feljegyzések, nevezetességek, balladák, legendák, tárgyi bizonyítékok, az időjárással kapcsolatos népi előrejelzések, szólásmondások, néprajzi adatok gyűjtését (Fekete 1980: 60). A néprajzi gyűjtés végeredményben egyfajta programként is megfogalmazódik, de – mint látható – nem feltétlenül a néprajz-osztagsapat parancsnokának szavaiban. Ezek fényében nem meglepő, hogy a Rapsóné vára történelem-osztagsapat produktumaiban is fontos néprajzi tartalmakra lel az olvasó. Az expedíciós specializáció által megrajzolt tudományterületi határvonalakat halványította, hogy az esti, tábortűz körül bonyolított program részeként az egyes osztagsapatok eredményeinek számbavételére és ismertetésére is sor került (ez a tanulók érdeklődési körének tágítását célozta).

A néprajzi érdeklődés mutatója az expedíciós anyagokban sorakozó megannyi néprajzi vonatkozású látnivaló és programpont. Ezek közül konkrét példaként hozható Kolozsvár Néprajzi Múzeumának a meglátogatása (Mezőhavas sólymai – krónika, 1971. aug. 1.), a mákói pionírok néprajzi múzeumának felkeresése (Mezőhavas sólymai – krónika, 1971. aug. 2.), vagy a gajnai leányvásár megtekintése (Borsika – album, 1977).

Az expedíciósok néprajzi érdeklődését jellemzi, hogy milyen mélységben és milyen skála átfogásával vették górcső alá az egyes néprajzi tartalmakat. A forrásanyagok tükrében elmondható, hogy fölöttébb hangsúlyos volt a folklór- és a tárgyi néprajz érintettsége, de a társadalomnéprajz sem maradt érintetlenül. Bár a (képből, rajzból, szövegben vagy hanghordozókon) rögzített információk döntő többsége a magyarság kultúrájához kötődik, figyelmüket olykor a román kultúra sajátosságai sem kerülhették el, s ritkán még egyéb (így szász) közösségek vonásait is megörökítették. Az összegyűjtött anyagok legnagyobb részét a paraszti kultúra, a falu világát idézik, de a hatalmi ideológia elvárta a szocialista jelen modern teljesítményeinek elismerését és ismertetését is, így – bár ezek nem egyértelműen, vagy inkább nem egy specifikus

néprajzi érdeklődésből adódóan kerültek a látnivalók és programpontok listájára –, a forrásanyagokban az urbánus közösségek működését, a városi kultúra mibenlétét illetően is beszédes információkra lelhet a kutató.

A néprajzi érdeklődés mutatójaként vehető számba, hogy az expedíciózók keresték a szakmabeliekkel, szociográfiai érdeklődésű értelmiségiekkel való kapcsolat lehetőségét. Az 1972-es utazás egyik célja az volt, hogy kapcsolatot teremtsünk a csíkszeredai Mikó-vár mellett épülő múzeum alapítókkal, ugyanis ekkor kezdődött a csíki falumúzeum építése (Fekete 1980: 58). A háromszéki expedíció (1976) előtt Fekete Árpád (szóbeli közlése szerint) Kisgyörgy Zoltánt kereste fel tájékozódás végett. Az 1979-es moldvai expedíció alkalmával adatközlőkre, segítőkire Beke György útmutatása révén találtak a szovátaiak – miután munkásságát ismerte, az expedíciószervező vele Kolozsváron személyesen is találkozott.⁵² 1982-ben Székelyderzszen Vofkori György közéleti személyiség tartott vetítettképes előadást a tanulónak (Rapsóné vára – krónika, 1982. júl. 26.). 1983-ban az expedíció sok Bözödi György műhelyét keresték fel (Borsika – krónika, 1983. júl. 14.); az író ismertette a két világháború közötti időszakból származó anyagát – kommentálja az eseményeket Fekete Árpád.⁵³

Végezetül a néprajz tudománytörténetére való utalások említhetőek még a néprajzi érdeklődés mutatóiként: 1976-ban Nagyajta érintése kapcsán a szovátaiak Kriza Jánosról emlékeztek meg (Borsika – krónika, 1976. júl. 10.); az 1977-es expedíció során Bartók Béla abrudbányai gyűjtése nyert említést;⁵⁴ a 2013-as expedíció-történetében Fekete Árpád (az 1979-es klézsei kutatómunka kapcsán) Kallós Zoltánra és a csángó népdalokat gyűjtő George Enescura utal (Fekete 2013: 45). Talán a kalotaszegi expedíció krónikása sem csak turizmustörténeti életképet örökölt meg, amikor 1971-ben feljegyezte: *A külföldi turisták filmre is vették a gyönyörű népviseletet* (Mezőhavas sólymai – krónika, 1971. aug. 1.).

⁵² Ezzel kapcsolatban lásd Fekete 2013: 44–45.

⁵³ Kisgyörgy Zoltán – geológus szakíró, kinek figyelme sok más területre, így pl. a művelődéstörténetre, vagy a népművészetre is kiterjedt (Berde 1994: o.n.); Beke György – szociográfiai érdeklődésű író, műfordító, aki a moldvai csángók újralfedezésében volt úttörő (Mózes 1981: o.n.); Vofkori György – hely- és művelődéstörténész, pedagógiai szakíró, aki a néprajz tárgykörében is publikált (Gábor 2010: o.n.); Bözödi György – író, szociográfus, történész, munkássága sok szálon kapcsolódik a néprajzhoz (Katona Szabó 1981: o.n.).

⁵⁴ *Az egyik épületen Bartók Béla nevét olvashattuk, aki itt szállt meg a mőcvidéki folklor gyűjtése idején* (Borsika – krónika, 1977. júl. 19.).

Nyilvánvaló, hogy a szervező és felügyelő tanárok világlátása, (módszertani) felkészültsége, személyes motivációi, érdeklődési körei és elvei döntő mértékben meghatározták az expedíciók mibenlétét (az útvonalat, a látnivalókat, a tanulókhöz eljutó információk körét, az értékelés szempontrendszerét), s ezek által egyben a tanulók expedíciókban való jelenlétét, a szóban forgó néprajzi érdeklődést is. Hogy más városokból induló expedíciós csapatok esetében a szovátaihoz hasonló néprajzi érdeklődés mennyiben volt adott, csak további kutatások révén tisztázható. Mindenesetre általánosabb néprajzi figyelemre utal, hogy az országos expedíció-verseny díjazása során (a Miorița-díj kiosztásával) külön néprajzi irányú tevékenységek értékelésére is sor került. 1976-ban például ez a díj a Kendermező (Szilágy megye) községbeli általános iskola Dacia Felix elnevezésű csapatához jutott (*Jóbarát* XI. évf. 1977. máj. 12. 502. sz. o. n.). Továbbá erre mutatnak Szabó Zsolt korábban ismertetett eredményei, illetve konkrétan a pionírexpedíciók kapcsán hozott példái is: a Gyimesekben balánbányai, csíkdánfalvi, kézdivásárhelyi tanulók kutattak, a Berecki-hágó két oldalán sepsiszentgyörgyiek (Szabó 1976: 76–77).

A szovátai expedíciózók néprajz-fogalma

Az expedíciózók néprajz-fogalma direkt módon nem nyer definíciót a vizsgált forrásanyagokban, a kutatási fókuszok, a leírások tárgyai viszont képet alkotnak erről. Az etnográfia terminust minden jel szerint a tárgyi néprajznak feleltették meg, elhatárolva ezt a folklórtól.⁵⁵ Erre mutat az osztagesapat megnevezése is (*etnográfia és folklór osztagesapat*).

Távol a néprajzi tartalmak (szövegek, képek, rajzok, kották) teljes jegyzékének összeállításától, kiragadott példákon keresztül így mutatkozik meg a korpusz sokszínűsége:

- (a) folklór tárgykörébe sorolható tartalmak: népszokások (pl. 1980), szokásszövegek – lakodalmi hívogató (pl. 1982), lakodalmi köszöntő (pl. 1971), halotti búcsúztató (pl. 1971); kispikái műfajok – szólások (pl. 1981), közmondások (pl. 1981), találós kérdések (pl. 1981), sírkőfeliratok (pl. 1976); népballadák (pl. 1982); népdalok (pl. 1971, 1978, 1979, 1981); élettörténet (pl. 1981); táncszók (pl. 1971, 1981); táncok (pl. 1978, 1980); népi természetismeret, jóslások (pl. 1981); tájnyelvi sajátosságok (pl. 1976), határnevek, dűlőnevek (pl. 1971, 1978, 1981) stb.

⁵⁵ Lásd az 51. lábjegyzetet.

(b) tárgyi kultúra körébe sorolható tartalmak: szerszámok (pl. 1981, 1983); népviselet (pl. 1971, 1978, 1980, 1983); népi építészet (pl. 1981, 1982) – székelykapu (pl. 1980); lakáskultúra (pl. 1980, 1982) – szőttek (pl. 1982), varrottások (pl. 1982), festett bútorok (pl. 1971) stb.

(c) társadalom- (gazdálkodás)néprajzi tartalmak: népi mesterségek – szalmafonás (pl. 1983), gyapjúfeldolgozás (pl. 1978); népi gazdálkodás – szénacsinalás (pl. 1982), állattartás (pl. 1980); falutörténet stb.

Fontos sajátosságként vehető számba, hogy a szovátai gyűjtemény tükrözte gondolatvilágban a néprajzi kutatómunka (a nép-rajz) rendkívül szorosan összefonódott a hagyományápolással. A „hagyományápolás” Fekete Árpád írásaiban gyakran olyanként szerepel, mint ami az ismeretek összegzésében, a gyűjtőmunkában (is) áll: a tanulók nemcsak azáltal éltetik a hagyományokat, hogy aktív alanyaivá válnak a táncnak, az éneknek, hogy ideiglenesen a népviselet hordozóivá lesznek, hogy elsajátítják a népi tudást (ismeretszerzés), hanem azáltal is, hogy a hagyományokhoz kapcsolódó információkat leírják és rendszerezik (tudományművelés). *De vajon elődeink őseinktől szájról szájra terjedve mindent átvettek? Nem maradt-e számos szokás, hagyomány a feledés ismeretlen ösvényén, vagy félútján? Bizonyára igen. Az elődöktől átvett hagyományok átadásával [kézírással javítva: átadásában] fontos szerepük lehet a jól meg-szervezett pionirexpedícióknak – így Fekete (1980: 3).⁵⁶*

A szovátai expedíciózók által végzett néprajzi gyűjtés és feldolgozás módszertana

A szóban forgó kutató- és gyűjtőmunkát tanári felügyelet és irányítás alatt, de általános iskolás tanulók végezték. Az „amatőr” jelző az expedíciós néprajzi gyűjtések vonatkozásában leginkább erre utal, illetve arra, hogy hivatásszerűen az irányítást végző tanárok is rendszerint valamilyen más tudományág képviselőiként végeztek oktatótevékenységet. Ahhoz, hogy a szovátai gyűjtemény néprajzi tartalma szakmai megmérettetésre kerüljön,

⁵⁶ Később ismét visszatér e gondolatkörhöz: *A hagyományápolás váljon feladatunkká... Népdalaink, néptáncaink és szokásaink, régi szerszámaink, munkaeszközeink a mindenkorifűség kegyelettel őrző (sic!) tulajdonává, közkincsé [kézírással javítva: közkincsévé] kell hogy váljanak. Az egyre gyorsabban feledésbe merülő földrajzi neveink, a dűlőneveink, a határrészek elnevezéseinek összegyűjtése a történelem, település- és művelődéstörténet, a nyelv- és néprajztudomány és még sok más tudományág számára menti meg múltunk sok-sok emlékét* (Fekete 1980: 32–33).

további kutatómunkára van szükség, a professzionalizmusra való törekvés mutatói viszont már az eddigi vizsgálódások nyomán is körvonalazódtak. Az „expedíció” fogalom használata sem csupán a korábban ismertetett katonás szerepjáték, sajátos nyelvi világ megteremtésében kapott funkciót: egyben a tudományosság melletti elkötelezettséget is megjelenítette.

Fekete Árpád fokozati dolgozatában kritikát fogalmaz meg, miszerint hiányoznak a tanulók nyári tevékenységének megszervezésére irányuló didaktikai munkák, legalábbis azok, amelyek útmutatót adnának arra vonatkozóan, hogy *az expedíciókon hogy kutassák a múltat, a szocialista jelent, hogyan ismerjék meg a táj néprajzát, folklóráját* (Fekete 1980: 5). Ennek ellenére a különböző tevékenységek meghatározott rend szerint, módszertani szempontok érvényesítésével kerültek sorra: *A kutatók, az osztag-csapatparancsnokok útmutatásai szerint végzik munkájukat vagy önállóan, vagy közösen az expedíció céljának és feladatának megfelelően. Egy-, két- vagy háromnapos kutatás után, ha elvégezték feladataikat, találkoznak a központi táborban, hol beszámolnak tevékenységükről, bemutatják a gyűjtött anyagot, elemzik, feldolgozzák, majd tárolják, hogy károsodás ne érje* (Fekete 1980: 57). Ugyanez a megtervezettség az expedíciók egész lefolyásában is tükröződik.

A tanulmány forrásanyagai rálátást engednek arra, hogy az egyes expedíciókat azokra való felkészülés előzte meg. Ezt támasztják alá Fekete Árpád (korábban idézett) csángóföldi utazásról szóló sorai, s ezt támasztja alá több olyan krónika és album, néprajzi gyűjtemény, ami szakirodalmi utalásokkal tarkított: ilyeneként Faragó Józseftől, Gazda Klárától származó idézetek szerepelnek.⁵⁷ Fekete Árpád szóbeli közlése alapján az expedíciókra való *tudatos* felkészülésnek a desztináció térségét tematizáló könyvek beszerzése is részét képezte.

Sokszor az adatközlők is előzetes tájékozódás révén kerültek kiválasztásra – erre Beke György kapcsán már adott a példa. Jellemző volt ugyanakkor az is, hogy az expedíciózók a terepen, helyiektől kapott információk alapján (vagyis hólabdamódszer alkalmazásával) jutottak el az ígéretes adatközlőkhöz.⁵⁸

⁵⁷ Pl.: Borsika – néprajzi gyűjtemény, 1981.

⁵⁸ *Tábortűzünket már első este sokan ülik körül a település lakói közül. Meghallgatják dalainkat, szavadatainkat, figyelik tábortűzi programunkat, s utána érdeklődnek táborozásunk céljáról s arról, hogy honnan és miért jöttünk s máris útbaigazítanak, hogy hová menjünk kutatni, ki ismeri legjobban a helység történetét, ki tud mondákat, legendákat, régi népdalokat, olyan is akadt, aki a kalauzolást is vállalta* (Fekete 1980: 57–58).

Az expedíciózók az interjúkészítés, a résztvevő megfigyelés módszerével éltek,⁵⁹ a terepmunka megannyi sajátosságával találkoztak.⁶⁰ A gyűjtés, dokumentálás, információrögzítés szovátaiak által alkalmazott eljárásai között szerepelt a jegyzetelés,⁶¹ minták, motívumok, térképek rajzolása,⁶² fénykép- és hangfelvételek készítése,⁶³ valamint a tárgyak (*tárgyi bizonyítékok*) gyűjtése.⁶⁴ Ez utóbbi olykor vásárlás útján történt: az 1981-es tanári jegyzetfüzet kiadáslistáján például faragászati tárgyak szerepelnek. A gyűjtőmunka számára nagyfokú szakmaiságot biztosított a következő adatolás. Legtöbbször feljegyzésre került a gyűjtés helye, ideje, s a krónikák a gyűjtés körülményeiről is kellő felvilágosítást nyújtanak. Az expedíciózók nem hallgatták el az adatközlők nevét és életkorát, sőt, nagyon gyakran fényképet is készítettek róluk.⁶⁵

A gyűjtött anyagok feldolgozása részben már a terepen, az expedíció alatt elkezdődött: a tanulók *kiegészítik az osztag-csapat naplóját, vázlatokat, rajzokat, térképeket készítenek, összeállítják a lefényképezett személyek, tárgyak, műemlékek jegyzékét, tanulmányozzák az összegyűjtött*

⁵⁹ Pl.: az 1982-es expedíció alkalmával a tanulók egy székelyderzsi bálon vettek részt (Rapsóné vára – krónika, 1982. júl. 24.).

⁶⁰ Pl.: sírkövek letakarítása a bodvaji temetőben, majd feliratvizsgálat (Fekete 1980: 69).

⁶¹ A krónikás Székelydála kapcsán írja: *Adatközlőnk hosszú beszéde után, amit mindenki pontosan lejegyzett jegyzetfüzetébe, nekiültünk ebédelni az iskola udvarán* (Rapsóné vára – krónika, 1982. júl. 22.).

⁶² Pl.: a Bihar-hegység térségében egy jellegzetes guzsaly rajza készült el: Mezőhavas sólymai – krónika, 1971. aug. 9.

⁶³ *Fénykép- és diafelvételeket készítettünk minden expedíción ipari objektumokról, szép tájakról, történelmi épületekről, műemlékekről. [...] A fentiekén kívül, magnetofon szalagra vagy kazetofon tekercsre rögzítettünk történelmi eseményekkel kapcsolatos visszaemlékezéseket, történeteket, legendákat és népdalokat* (Fekete 1980: 89).

⁶⁴ *Eddig szervezett hat, 10–15 napot magába foglaló pionírexpedíciónk során, gazdag dokumentációs anyagot sikerült összegyűjtenünk. Expedícióink tárgyi bizonyítékai közt értékes eszközöket, tárgyakat őrizünk nagy becsben, köztük népi kerámiatermékek, cserépedények, bokák [kézírással javítva: bokályok] és korsók találhatóak Csíkrákosról, illetve Belényesről, egy nagyon régi lakat és egy műtszázadbeli ingaóra Csíkescsöről, négy súlyke [súlykok?] Csíkmadéfalváról, guzsalyak és a szövéshez használt kellékek Homoródalmásról, Gábor Áron által öntött egy- és másfélfontos ágyúgolyók a Magyarhermány környéki hámorokból, egy mozsár az erdőfülei, kovácsolt szegek a bodvaji vashámorból, egy előltöltős régi puskacső Erdőfüléről, Gábor Áron ágyújáról készített makett, a kézdívársárhelyi pionírház ajándéka, ércdarabokat és kőzeteket gyűjtöttünk a verespataki – a rómaiak által is működtetett bányából, Moinești környékéről és Szenkeresztbányáról* (Fekete 1980: 88–89).

⁶⁵ Pl.: *Batyukázás – népszokás. Elmondta: Molnos Ida, 59 éves, Petek. Fénykép az adatközlőről* (Borsika – néprajzi gyűjtemény, 1982).

anyagot, végül megbeszéli a következő kutatás irányát, feladatát, célját (Fekete 1980: 57) – a jegyzékkészítés a módszeresség újabb mutatója. A feldolgozás hazaérkezés után folytatódott: hangjegyesen is rögzítették a szalagra vételezett dallamokat;⁶⁶ az expedíciós anyagok kiállítások formájában kerültek közszemlére és (a verseny keretében) megmértetésre, iskolai gyűjtemények tételeiként váltak oktatási eszközzé (Fekete 1980: 89). Az utólagos munkára utal az 1980-as expedíciós album kezdő lapjainak egyike: *Az anyagot feldolgozta: Fekete Edit. A dallamokat lejegyezte: Kusztoz Piroska* (Borsika – album, 1980). Az anyagok szakszerű rendszerezésére és ismertetésére való törekvés olyan összeállításokat eredményezett, amelyekben elkülönülnek az egyes tartalmak.⁶⁷ A hanganyagok utóéletéről Fekete Árpád jelenleg nem rendelkezik információkkal.

A szovátaiak kutatómunkáját a technikai feltételek természetesen nagyban meghatározták. Az eszköztár előteremtésének nehézségeiről beszél az 1971-es krónika bejegyzése: [Bogártelkén] *A 63 éves Gál Mari néni gyönyörű népdalokat énekelt és csujogatókat mondott. Csak azt sajnáltuk, hogy nincs hordozható magnónk, hogy megörökíthetnénk a hallottakat* (Mezőhavas sólymai – krónika, 1971.aug. 3.) A későbbi expedíciókra ez a probléma megoldódott, a gyűjtők a szovátai Pionírház felvevőkészülékét használták. A Pionírház támogatása a fényképfelvételek feldolgozásában is rendkívül fontos volt: az Altissa, Smena, Zorchi, Zenit, LJBIT típusú fényképezőgépekkel készített felvételek előhívásában a Pionírházhoz tartozó fotókörvezetők nyújtottak segítséget (Fekete 2013: 40).⁶⁸

⁶⁶ Arra is akad példa, hogy a kottázást még az expedíció folyása alatt végezték el, így például a Brassó környékén gyűjtött népdalok esetében (Borsika – krónika, 1978. júl. 18.).

⁶⁷ A Borsika osztagcsapat 1982-es néprajzi gyűjteménye így csoportosít: 1. Építkezés. 2. Lakásbelső. 3. Munkához fűződő szokások. 4. Hagyományos foglalkozások. 5. Népviselet. 6. Népköltészet. 7. Szóttések és varrottások. Ugyanezen osztagcsapat 1983-as Népköltészet-gyűjteménye így épül fel: *Mondák. Népdalok. Játékok. Határnevek*.

⁶⁸ Az expedíciózás technikai háttéréről a kiadásjegyzékekben található további információk: *butélia (Erdőszentgyörgyről), diafilm, kazetta, filmek, fényképpapír, diafilm előhívás, út fényképek ügyében, album* (Tanári jegyzetfüzet 1983); *elem a kazetefonba, kazetta* (Tanári jegyzetfüzet 1981).

Összegzés, következtetések

A romániai rendszerváltást megelőző két évtized lefolyása alatt szervezett pionír-expedíciókban egy meglehetősen sajátos utazásforma öltött alakot: az iskolai kirándulások e válfajában markáns cserkészlet-jegyek, de turizmus-specifikus vonások is érvényesültek. Az expedíciók mibenlétét a szervezők személye döntő mértékben meghatározta, ebből adódóan az országos verseny keretébe illeszkedő expedíciók egységes vonásai mellett számos specifikum színezte, olykor lényegítette át az egyes utazásokat. A Fekete Árpád történelemtanár expedíciószervezésében megvalósult gyakorlat rendszerellenessége tulajdonképpen jobbára a kisebbségi szempontok előtérbe helyezésében, érvényesítésében állt: az így alakított expedíciók tartalmában a szovátai magyar kisközösség magyar identitást építő eszközre lelt. Noha e törekvések egyfajta kettős beszéd, különböző szövegalkotási eljárások révén elkendőzést nyertek, a hatalom figyelmét nem kerülték el, s végeredményben nem is maradtak szankció nélkül – a szovátai tanár szervezői státusának (nyomásgyakorlás útján történő) megszüntetése ennek tekinthető. A törés ellenére Fekete Árpád történetében a hivatását megélt ember önmegvalósítása tárul elénk.

Az expedíciózás egyik legmeghatározóbb ismervét a tudományművelésre irányuló szándék kölcsönözte. A szovátai expedíciózásban több tudományág is hangsúlyosan képviseltette magát, de a forrásanyagok tükrében ezek közül legdominánsabbnak a néprajzi érdeklődés tűnik: a nemzeti identitás számára pozitív, megerősítő visszacsatolásként leginkább a magyar néprajzi tartalmakkal való sokrétű és élő kapcsolat működött. Emellett Fekete Árpád szervezőmunkáját tanácsaikkal segítő szakemberek, illetve az expedíciók során felkeresett értelmiségiek érdeklődési köre, vagy a korszak ifjúsági folyóirataiban rendre megjelenő versenyfelhívások hordozta általános néprajzi érdeklődés is ebbe az irányba terelte az expedíciók történetét. E néprajzi érdeklődés kibontakozásával olyan eredmények születtek, amelyek a tudományosság felől közeledve is értékelhetőek. A szovátai expedíciók anyagaiban meghúzódó néprajzi tartalmak teljes feldolgozása, tudománytörténeti jelentőségük felmérése ennek ellenére még várat magára. Ez sajnálatos, annál is inkább, mivel az adatok gyűjtésében és rendszerezésében az expedíciók eddigi képe alapján nagyfokú szakmaiságra való törekvéssel, módszerességgel, szerfelett tág néprajzi érdeklődéssel számolhatunk. Az expedíciók verseny országos szinten

zajlott, a *Jóbarát* az 1976-os év esetében közel 30 000 résztvevő diákról ad hírt (*Jóbarát* XI. évf. 1977. máj. 12. 502. sz. o. n.). Amennyiben évente ennek megfelelő nagyságrendben szerveződtek expedíciók – figyelembe véve, hogy az expedíciós verseny egyik díja kifejezetten néprajzra irányuló kutatómunkákat méltatott –, expedíciós albumokban és krónikákban, expedíciós gyűjteményekben jelentős mennyiségű néprajzi anyag lehet elfekvőben az ország legkülönbözőbb részein.

A Fekete Árpád gyűjteményéről itt ismertetett leírás alapján átfogó kép alakítható ki e specifikus és kevésbé számon tartott forrásanyagokról, útmutatást kaphatnak azok a kutatások, amelyek további elemzés tárgyává tennék az ezekben meghúzódó helytörténeti, néprajzi, oktatás- vagy turizmustörténeti tartalmakat.

Források

Jóbarát XI. évf. 1977. máj. 12. 502. sz.

Jóbarát XIV. évf. 1980. máj. 15. 658–659. sz.

BADEN-POWELL [of Gilwell], [Robert]

[1908] *Scouting for Boys. A handbook for Instruction in Good Citizenship Through Woodcraft*. <http://www.thedump.scoutscan.com/yarnoo.pdf>. (Letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

DERZSI Ferenc – FEKETE Árpád

[2009] *A szovátai Athletikai Clubtól a Medve-tó Sportegyesületig*. k.n. [Szováta]

FEKETE Árpád

1980 *Lucrare de gradul I*. [I. fokozati dolgozat.] *A komplex pionírexpedíciók megszervezése és a történelem osztag-csapat által gyűjtött adatok felhasználása a történelemtanításban. / Organizarea expedițiilor pionierești complexe și utilizarea materialului rezultat în predarea obiectului istoriei*. Indrumător științific [Tudományos irányító]: Dr. Csetri Elek conf. univ. [egyetemi docens]. Universitatea „Babeș–Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie–Filozofie.

2011a *A szovátai Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola története I. Fürdőtelepi iskola (1956–1971). Sóvidék. Szováta közművelődési folyóirata* III. (1) 6–12.

- 2011b A szovátai Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola története II. *Sóvidék. Szováta közművelődési folyóirata* III. (2) 6–12.
- 2013 *Az élet az iskolában kezdődik! A szovátai Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola története.* Silk Design Kft., Szováta
- FEKETE Erzsébet
- 1974 *A pionírexpedíciók szerepe a tanulók sokoldalú nevelésében.* I. fokozati dolgozat. Kézirat.
(n.n.)
- 1975 *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea a României spre comunism.* Editura Politică, București.

Irodalom

- BÁRDI Nándor
- 2008 Magyarország és a határon túli magyarok (1948–1989). In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 296–306.
- BÁRDI Nándor – PAPP Richárd
- 2008 A kisebbségi magyar egyházak. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 278–284.
- BERDE Zoltán
- 1994 Kisgyörgy Zoltán. In: Dávid Gyula (szerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. III. Kh–M.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/k1.htm> (letöltés ideje: 2015. 11. 26.)
- BOTTONI, Stefano
- 2008 A romániai modell sajátosságai: a Magyar Autonóm Tartomány. A Ceaușescu-féle modell, a román államnacionalizmus. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 246–250.

DIMANCESCU, Alin Mihai

2013 *Cronologia mișcării cercetășești din România (1913–1937, 1990–prezent)*. Blogbejegyzés. Közzétéve: 2013. 12. 22. <http://cercetasia.blogspot.ro/2013/12/cronologia-cercetasiei-in-romania.html> (letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

FEDINEC Csilla

2008 A kisebbségi magyar oktatásügy helyzete Közép-Európában (1944–1989). In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 284–290.

FILEP Tamás Gusztáv

2008 A kisebbségi magyar kulturális és művészeti élet intézményei. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 290–296.

GÁBOR Dénes

2010 Vofkori György. In: Dávid Gyula (szerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. V/2. T–Zs. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár–Bukarest <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/5081/> (letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

GERGELY Ferenc

1989 *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Göncöl Kiadó, Budapest

KATONA SZABÓ István

1981 Böződi György. In: Balogh Edgár (szerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. I. A–F*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/b.htm> (letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

KUSZÁLIK Péter

1996 *Erdélyi hírlapok és folyóiratok (1940–1989)*. Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézet, Budapest. <http://kuszalik1.adatbank.transindex.ro/index.php?action=bo&name=425> (letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

MERVA Mária, G. (szerk.)

2009 *A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig. Kiállítási katalógus*. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő

MÓZES Huba

1981 Beke György. In: Balogh Edgár (szerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. I. A–F*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/b.htm> (letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

NOVÁK Csaba Zoltán

2008 A Brezsnyev-doktrína és a szovjet nemzetiségpolitikai fordulat kelet-közép-európai következményei. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 274–278.

OLÁH Andrea

2013 *Szatmári iskolai kirándulások és gyerektáborok a kommunizmusban és a rendszerváltást követően*. MSc. szakdolgozat. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Földrajz Kar, Kolozsvár

OLOSZ Katalin

2003 *Egy kiállítás emlékképei*. (Krizsa Könyvek, 16.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZABÓ Zsolt

1976 Irányított néprajzi gyűjtőversenyek általános iskolás tanulókkal. In: Kós Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 73–84.

1991 Jóbarát. In: Balogh Edgár (szerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. II. G–Ke*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/j.htm> (letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

T. SZABÓ Levente

2008 *A tér képei: tér, irodalom, társadalom. Tanulmányok*. Komp-Press, Kolozsvár

Expediții pionierești din Sovata prin prisma unei colecții private: aspirații minoritare, culegere etnografică de amatori în România anilor 1970–1980

Profesorul de istorie Fekete Árpád are o colecție personală, care păstrează materialele a 12 expediții pionierești din Sovata. Lucrarea de față pe de o parte oferă o prezentare a acestei colecții (documente ale expedițiilor, notițe ale profesorului, rapoartele expediției, albume, cronici și colecții etnografice), pe de altă parte analizează temele expedițiilor din anii 1970–1980, respectiv aspirațiile minoritare ce se aflau în fundalul acestora, toate prin prisma activității organizatorice a lui Fekete Árpád și a conținutului acestei colecții. Lucrarea focusează pe probleme de istorie a turismului, respectiv de istorie a etnografiei.

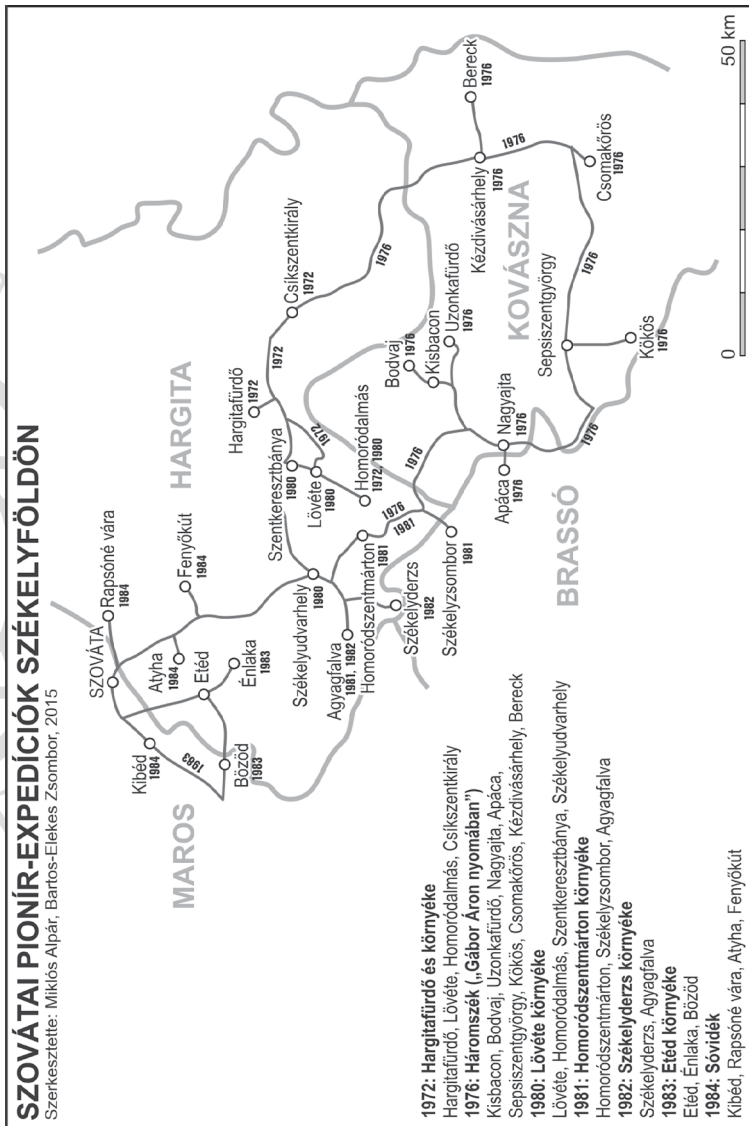
Pioneer Expeditions from Sovata through a Private Collection: Minority Endeavours, Amateur Ethnography in Romania in the 1970s–1980s

The private collection of the history teacher Árpád Fekete contains the materials of 12 pioneer-expeditions from Sovata, Romania. This article offers on one hand a description of this collection (expedition-documents, teacher's notebooks, so called „expedition-mirrors”, expedition albums and chronicles, ethnographic collections), on the other hand an analysis of the pioneer-expeditions from the 1970s and 1980s, and the ethnic minority efforts behind them in the reflection of this special collection and the expedition-organizing activity of Árpád Fekete. The work follows the questions of history of tourism and history of ethnography.

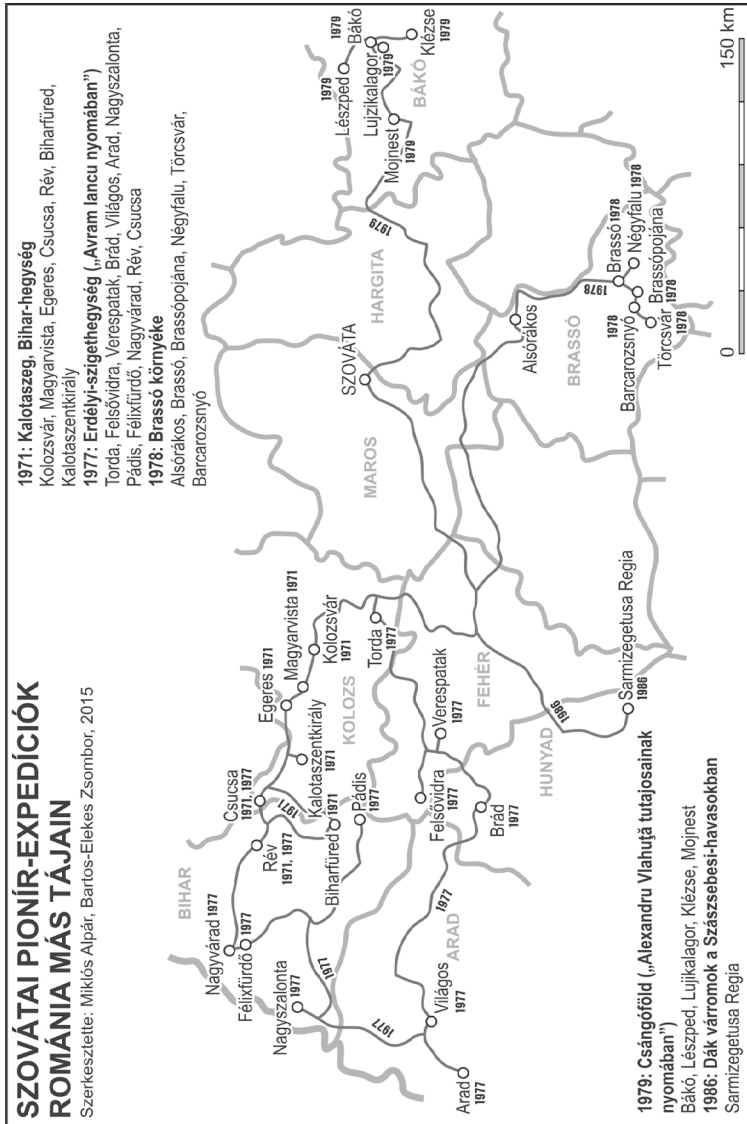

Mellékletek

1. melléklet: Szovátai pionír-expedíciók Székelyföldön.

2. melléklet: Szovátai pionír-expedíciók Románia más tájain

3. melléklet: Nyomvonalak.

3/1. 1971. júl. 30 – aug. 11. / Kalotaszeg, Bihar-hegység / Mezőhavas sólymai expedíciós csapat. SZOVÁTA – Kis-Küküllő völgye: MAKFALVA – GYULAKUTA – DICSŐSZENTMÁRTON – TÖVIS, átszállás a Bukarest-Szatmár-vonalra – KOLOZSVÁR (1971. júl. 30.) – MAGYARNÁDAS – gyalog MAGYARVISTA (1971. júl. 31.) – MAGYARVISTA (1971. aug. 1.) – MÁKÓFALVA – autóbusszal EGERES (1971. aug. 2.) – NÁDASDARÓC – BOGÁRTELKE – EGERES, szállás (1971. aug. 3.) – csoport egy része EGERES – csoport egy része INAKTELKE – CSUCSA (1971. aug. 4.) – SONKOLYOS, Szelek barlangja – RÉV, barlang (1971. aug. 5.) – JÁDREMETE – BIHARFÜRED (1971. aug. 6.) – a Dregán völgye fele – Gura Crăciunel (1971. aug. 7.) – Gura Zărnii fele (1971. aug. 8.) – HAVASROGOZ – SEBESVÁR – vonattal BÁNFFYHUNYAD (1971. aug. 9.) – autóbusszal KALOTASZENTKIRÁLY – gyalog BÁNFFYHUNYAD (1971. aug. 10.) – SÁRVÁSÁR – NYÁRSZÓ – KÖRÖSFŐ – BÁNFFYHUNYAD – SZOVÁTA (1971. aug. 11.).

3/2. 1972. júl. 10 – júl. 20. / Hargitafürdő és környéke / Gím-szarvas osztagesapat. SZOVÁTA – Sóvidék – SZÉKELYUDVARHELY – HOMORÓDFÜRDŐ – SZENTEGYHÁZA – HARGITAFÜRDŐ, kaolinbánya (1972. júl. 10.) – Csicsói-Hargita, gyűjtés (1972. júl. 11.) – Madarasi-Hargita, gyűjtőmunka (1972. júl. 12.) – autóval KIRULYFÜRDŐ – gyalog LÖVÉTE – autostoppal HOMORÓDALMÁS, szállás (1972. júl. 13.) – Almási-barlang, találkozás a geológus csapattal – vissza HOMORÓDALMÁSra (1972. júl. 14.) – vissza a hargitai központi táborba: pihenő SZENTEGYHÁZÁN – HARGITAFÜRDŐ, központi tábor (1972. júl. 15.) – CSÍKSZEREDA, állomás – CSÍKSZENTKIRÁLY, szállás (1972. júl. 17.) – vissza a központi tábor fele, HARGITAFÜRDŐ (1972. júl. 19.) – CSÍKSZEREDA érintése (1972. júl. 19.) – autóbusszal SZÉKELYUDVARHELY – SZOVÁTA (1972. júl. 20.).

3/3. 1976. júl. 4 – júl. 14. / Háromszék („Gábor Áron nyomában”) / Borsika osztagesapat. SZOVÁTA – FARKASLAKA – Szejkefürdő – SZÉKELYUDVARHELY – VARGYAS – OKLÁND – OLASZTELEK – BARÓT – KISBACON – BODVAJ (1972. júl. 4.) – BODVAJ (1972. júl. 5.) – BODVAJ (1972. júl. 6.) – MAGYARHERMÁNY (1972. júl. 7.) – KISBACON – BARÓT (1972. júl. 8.) – BARÓT (1972. júl. 9.) – NAGYAJTA – néhányan APÁCÁra – NAGYAJTA – a kirándulók egy része, 1 csoport SEPSISZENTGYÖRGYre (1972. júl. 10.) – SEPSISZENTGYÖRGY (1972. júl. 11.) – „első csoport” ERESZTEVÉNY – KÉZDIVÁSÁRHELY (1972. júl. 12.) – KÉZDIVÁSÁRHELY (1972. júl. 13.) – az „első csoport” elindul haza: BÁLVÁNYOSVÁR, barlang – Szent Anna-tó – több csoportban CSÍKSZEREDA, itt az egyik csoport meg is száll – SZOVÁTA (1972. júl. 14.) – megszálló csoport SZOVÁTÁra csak másnap reggel (1972. júl. 15.).

3/4. 1977. júl. 15 – júl. 31. / Erdélyi-szigetegység („Avram Iancu nyomában”) / Borsika osztagsapat. SZOVÁTA – BALÁZSFALVA – TORDA (1977. júl. 15.) – vonaton Tordai-hasadékig – TOPÁNFALVA – busszal FELSOVIDRÁRA (1977. júl. 16.) – GAJNA-TETŐ, leányvásár – FELSOVIDRA – busszal TOPÁNFALVÁRA – „különvonattal” ABRUDBÁNYÁRA (1977. júl. 17.) – VERESPATAK – ABRUDBÁNYA (1977. júl. 18.) – BRÁD – KÖRÖSBÁNYA – CEBE – KÖRÖSBÁNYA (1977. júl. 19.) – VILÁGOS, vár – ARAD (1977. júl. 20.) – ARAD (1977. júl. 21.) – NAGYSZALONTA – PUSZTAHOLLÓD – BELÉNYES (1977. júl. 22.) – BELÉNYES (1977. júl. 23. – füzetben tévesen júl. 13.) – egy csapat Ponor várához, egy csapat a mézgedi barlanghoz, egy Biharfüredre (rendőr miatt nem sikerül továbbmenni, ezért végül ők is a barlangot látogatják meg) – BELÉNYES (1977. júl. 24.) – FÉLIXFÜRDŐ (1977. júl. 25.) – FÉLIXFÜRDŐ (1977. júl. 26.) – NAGYVÁRAD – FÉLIXFÜRDŐ (1977. júl. 27.) – RÉV, cseppkőbarlang (1977. júl. 28.) – CSUCSA – vonaton SZOVÁTA fele (1977. júl. 29.) – SZOVÁTA (1977. júl. 30.).

3/5. 1978. júl. 16 – júl. 24. / Brassó környéke / Borsika osztagsapat. SZOVÁTA – vonaton BALÁZSFALVA – vonaton SEGESVÁR – vonaton ALSÓRÁKOS (1978. júl. 16.) – ALSÓRÁKOS (1978. júl. 17.) – vonattal FÖLDVÁR (1978. júl. 18.) – vonattal BRASSÓ – vonattal DERESTYE – autóbusszal NÉGYFALU (1978. júl. 19.) – busszal BRASSÓ – BRASSÓPOJÁNA – BRASSÓ (1978. júl. 20.) – HOSSZÚFALU – ZAJZON – TATRANG – TÜRKÖSI szállás (1978. júl. 21.) – gyalogtúra: Nagy-kő-havas – TÜRKÖSI szállás (1978. júl. 22.) – KERESZTÉNYFALVA – BARCAROZSNYÓ – autóbusszal TÖRCSVÁR, kastély – BARCAROZSNYÓ, vár (1978. júl. 23.) – egyetlen vonatváltással haza, SZOVÁTA (1978. júl. 24.).

3/6. 1979. júl. 6 – júl. 15. / Csángóföld („Alexandru Vlahuță tutsainak nyomában”) / Rapsóné vára osztagsapat. SZOVÁTA – autóbusszal HOMORÓDFÜRDŐ, Lobogó-forrás – KOMÁNFALVA – BÁKÓ (1979. júl. 6–7.) – vonattal LÉSZPED – vonattal BÁKÓ (1979. júl. 8.) – BÁKÓ (1979. júl. 9.) – LUJZIKALAGOR, ide csak 5 expedíciós és 2 tanár – BÁKÓ (1979. júl. 10.) – autóbusszal KLÉZSE – autóbusszal BÁKÓ (1979. júl. 11.) – autóbusszal MOJNEST (1979. júl. 12–14.) – autóbusszal SZOVÁTA. (1979. júl. 15.)

3/7. 1980. júl. 6 – júl. 15. / Lövéte és környéke / Petelei István osztagsapat. SZOVÁTA – autóbusszal HOMORÓDFÜRDŐ – SZENTKERESZTBÁNYA – Lobogófürdő (1980. júl. 6.) – SZENTKERESZTBÁNYA – Lobogófürdő, a csapat egyik fele Szelterszre kirándul (1980. júl. 7.) – ismét SZENTKERESZTBÁNYA – Lobogófürdő – LÖVÉTE (1980. júl. 8.) – LÖVÉTE (1980. júl. 9.) – homoródalmási Orbán Balázs-barlang – LÖVÉTE (1980. júl. 10.) – HOMORÓDALMÁS – LÖVÉTE (1980. júl. 11.) – HOMORÓDKEMÉNYFALVA – SZÉKELYUDVARHELY (1980.

júl. 12.) – SZÉKELYUDVARHELY, Szejke-fesztivál (1980. júl. 13.) – Szejkefürdő – SZÉKELYUDVARHELY (1980. júl. 14.) – Budvár, SZÉKELYUDVARHELY (1980. júl. 15.) – autóbusszal SZOVÁTA (1980. júl. 16.).

3/8. 1981. júl. 17 – júl. 26. / Homoródszentmárton környéke / Borsika osztágcsoport. SZOVÁTA – PARAJD – FELSŐSÓFALVA – KOROND – FARKASLAKA – SZÉKELYUDVARHELY – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 17.) – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 18.) – BÁGY – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 19.) – irodalomcsoport SZÉKELYZOMBORra – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 20.) – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 21.) – RECSENYÉD – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 22.) – HOMORÓDSZENTPÁL – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 23.) – KÉNOS – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 24.) – RECSENYÉD – HOMORÓDSZENTPÁL – HOMORÓDKARÁCSONYFALVA – OKLÁND – HOMORÓDÚJFALU – SZÉKELYZOMBOR – HOMORÓDSZENTMÁRTON (1981. júl. 25.) – AGYAGFALVA – Szejkefürdő – SZOVÁTA. (1981. júl. 26.).

3/9. 1982. júl. 19 – júl. 28. / Székelyderzs környéke / Rapsóné vára osztágcsoport. SZOVÁTA – autóbusszal („társasgépkocsi”) FARKASLAKA – SZÉKELYUDVARHELY – FELSŐBOLDOGFALVA – BIKAFALVA – ÓCFALVA – MIKLÓSFALVA – KÁNYÁD – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 19.) – KÁNYÁD – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 20.) – SZÉKELYUDVARHELY – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 21.) – KÁNYÁD – ÉGE – SZÉKELYDÁLYA – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 22.) – a csoport egy része: SZÉKELYMUZSNA – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 23.) – PETEK – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 23.) – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 25.) – KÁNYÁD – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 26.) – ABRÁNFALVA – HOMORÓDSZENTLÁSZLÓ – SZÉKELYDERZS (1982. júl. 27.) – AGYAGFALVA – SZOVÁTA (1982. júl. 28.).

3/10. 1983. júl. 6 – júl. 14. / Etéd környéke / Borsika osztágcsoport. SZOVÁTA – SIKLÓD (1983. júl. 6.) – SIKLÓD (1983. júl. 7.) – SIKLÓD (1983. júl. 8.) – KÜSMÖD – ETÉD (1983. júl. 9.) – ETÉD (1983. júl. 10.) – KŐRISPATAK – ETÉD (1983. júl. 11.) – ÉNLAKA – ETÉD (1983. júl. 12.) – Firtos – ETÉD (1983. júl. 13.) – BÖZÖD – SZOVÁTA.

3/11. 1984. / Sóvidék / Mezőhavas sólymai – album. Az utazás kronologikus rendje a forrásanyag alapján nem rekonstruálható. Bejárt terület: SZOVÁTA, SÓVÁRAD, KIBÉD, ILLYÉSMEZŐ, Rapsóné vára, PARAJD, ALSÓFALVA, FELSŐFALVA, Árcsó, Vadas-mező, ATYHA, KOROND, FENYŐKÚT, BÉKÁSTANYA, PÁLPATAKA.

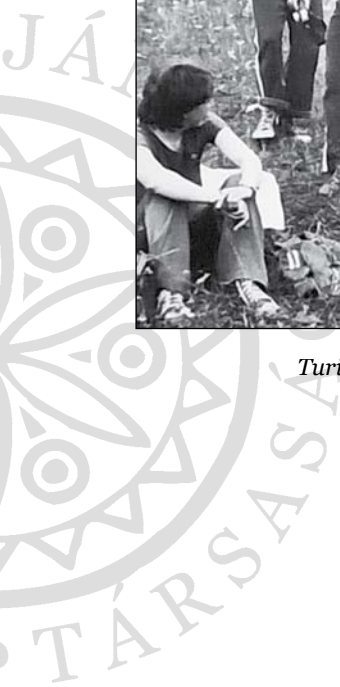
3/12. 1986 júl. 15 – júl. 23. / Dák várromok a Szászsebesi-havasokban / Cohorta I. Alpīnorum expedīciós csapat. SZOVÁTA – vonattal BALÁZSFALVA – TÖVIS – SZÁSZVÁROS – BERÉNY – ALSÓVÁROSVÍZ – FELSOVÁROSVÍZ – KOSZTESD – Dealul Cetățuia (1986. júl. 15.) – KOSZTESD, vár (1986. júl. 16.) – cetatea BLIDARU – KOSZTESD, tábor (1986. júl. 17.) – kirándulás a környéken: LUDES, FELSOVÁROSVÍZ (1986. júl. 18.) – KOSZTESD (1986. júl. 19.) – GREDISTYE – Fețele Albe (1986. júl. 20.) – Sarmisegetusa Regia – KOSZTESD (1986. júl. 21.) – busszal SZÁSZVÁROS – innen vonattal SÓVÁRAD – SZOVÁTA (1986. júl. 22.).

4. melléklet: Képek

Turista-avatás (Sebes pizstráng – krónika, 1979)

*Expedíciósok Böződi György társaságában
(Petelei István – album, 1983)*

*Néprajzi gyűjtés és „hagyományápolás”
(Petelei István – krónika, 1983)*

Tábori élet (Barlangi medve – album, 1977)

Gyűjtés: hangfelvétel készítése (Borsika – néprajzi gyűjtemény, 1982)

A SZOVÁTAI MEZŐHÁVAS SÓLYMAI ÖSSZETETT PIONÍREXPEDÍCIÓ
"RAPSONÉ VÁRA" TÖRTÉNELEM OSZTAGCSAPAT
1982

PÉTER HUBA osztálycsapat kapitány
 BALOGH ENIKŐ osztálycsapat kapitány helyettes, krónikás
 BÍRÓ GÁBOR segédkrónikás
 KISS JÁNOS főkutató
 PORTIK ANTAL felelős
 PORTIK IMRE egészségügyi felelős
 ÚTVONAL:

LENGYEL ZOLTÁN
 MÁRTON LEVENTE } kutatók
 MÁJAI FERENC
 BIRTALAN EMIL }
 FEKETE ÁRPÁD ZSOMBOR KISSZSZYRÓZ
 FEKETE ÁRPÁD történelem szakos tanár, az expedíció vezetője.

1982 július 19 – július 28

Expedíciós album nyitó oldala (Rapsóné vára, 1982)

Componența echipajului

HUBA PÉTER
osztálycsapat kapitány

BALOGH ENIKŐ
osztálycsapat kapitány helyettes

BÍRÓ GÁBOR
segédkrónikás

KISS JÁNOS
főkutató

PORTIK ANTAL
felelős

PORTIK IMRE
egészségügyi felelős

LENGYEL ZOLTÁN
kutató

MÁRTON LEVENTE
kutató

MÁJAI FERENC
kutató

BIRTALAN EMIL
kutató

FEKETE ÁRPÁD ZSOMBOR
KISSZSZYRÓZ

FEKETE ÁRPÁD
történelem szakos tanár

Schița itinerariului

SOVATA
 SEICA BĂI
 BODORHEIUL SECUIESC
 FELICENI
 LUTIȚA
 MĂRTINIȘ
 RĂDENI
 PETRENI
 CRĂȘENI
 CHINUȘU
 BUKFALVA
 RĂREȘ
 SÎNPAUL
 CRĂCIUNEL
 OCLAND
 SĂFUL NOU
 JIMBOR

OBIECTIVUL PRINCIPAL AL EXPEDITIEI
 Căutarea izvoarelor istorice ale regiunii rezerve în domeniul rașinilor socializării și dezvoltării științei și exploatării pe întregul teritoriu Național al regiunii în Mă. Depozitarea rezultatelor obținute și prezentarea lor.

VEZA CONSILIERUL JUDEȚEAN AL ORGANIZAȚIEI PIONIERILOR

Expedíciós tükör (Rapsóné vára, 1981)

LÖVÉTEI ADATKÖZLŐNK KÖRÉBEN

*Elmesélte: Orbán János
77 éves borsói*

A Csúfhegy monddája

Lövete valamikor Székely József tulajdonosa volt. Felesége, Székely Józsefné nagyon kegyetlenül bánt az emberekkel. Az is előfordult, hogy emberekkel szántott. Egyszer, amikor a török rátört a falra Székely Józsefné gyorsan szecetett volna menekülni, de a város megmentése megakasztotta a börtönében. Ezeket mondta: "Handa-banda városunkat fenntartott az városunkat. Fas, de eszt az a hegy!"

Orbán János lövétei adatközlő társaságában (Borsika – album, 1980)